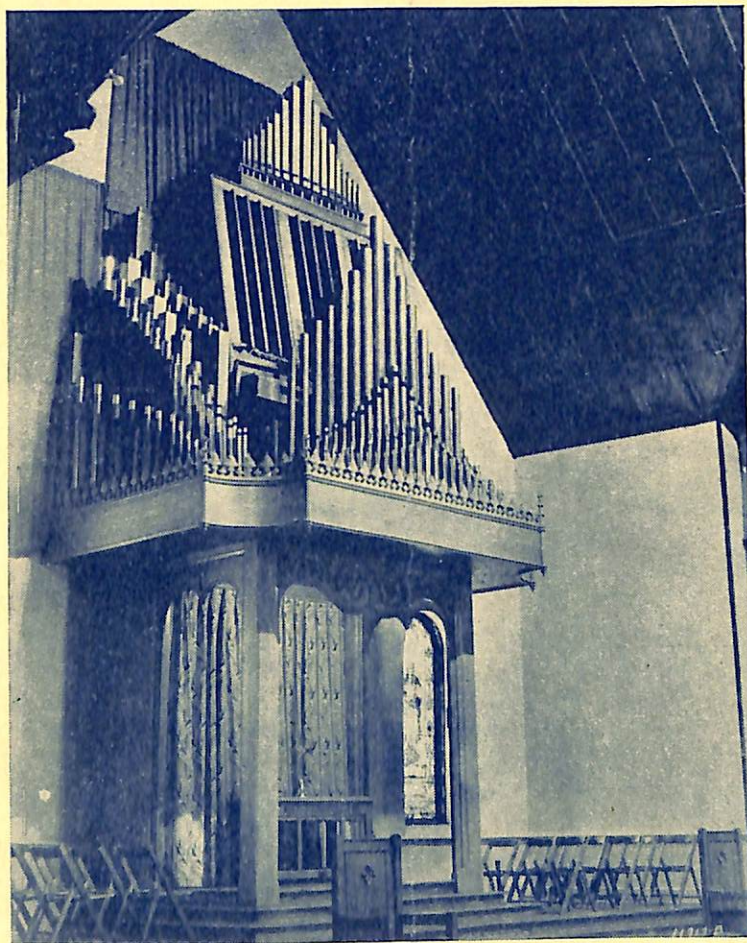

De Schalmei

Tweemaandelijks Tijdschrift voor Orgelbeweging

Nieuwbouw

Restauratie

Jos. LONCKE, broeder & Zonen

EESEN (W.VI.)

**ZIJN ORGELS ZIJN DE
BLIJVENDE RECLAME**

ORGELS

HARMONIUMS

Gerard D'HONDT

ORGELBOUWER

HERSELT (Prov. Antw.)

**Stemmen ::: Herstellen ::: Ombouwen
Electrische ventilatoren**

**Kerk- en Salonorgels volgens electrisch,
pneumatisch en mechanisch stelsel :::**

Fa. Bern. Pels & Zoon - Lier

KERKORGELS

ELECTRISCH — PNEUMATISCH

Speciaal Electrische Sleepladen, het meest volmaakte systeem.

STEMMEN — OMBOUWEN — REPAREREN

DE SCHALMEI

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR ORGELBEWEGING

REDACTIE EN BEHEER :

Berten DE KEYZER
Tweebruggenstraat, 37, Gent.
Postcheckrekening: 4602.76
TEL.: 317.37

Abonnementsvoorwaarden:

België: 100,— fr.
Nederland: fl. 7,50
Edition Heuwekemeyer
Amsterdam
Steunabonnement: 300,— fr.

uyt hou
ende trou

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER: BERTEN DE KEYZER

ALLEENVERTEGENWOORDIGER VOOR NEDERLAND: EDITION HEUWEKEMEIJER
Tel. 530.86 Breedeweg, 21, AMSTERDAM-OOST Postgiro 335644

« Aquarel ». Theo Bauwens.

Figuren uit Vlaanderens Orgelhistorie

mr. heynderick sagtmoortele	1556
chaerles blancquaert	1560
crispijn carlier	1590
mattheus langhedul	1609
gheert medaert	1632
pieter vander hagen	1634
ROBERT GORDON	1644
JEAN DE ROIJERE	1662
nicolaes l'englet	1674
baptista forceville	1705
pieter van peteghem	1746

in de st. michielskerk te gent

E oudste verwijzing naar het bestaan van een orgel in de St-Michielskerk te Gent vonden wij in een kerkrekening van 1392. Het is, meen ik, het oudste dat ik persoonlijk uit de archieven haalde. Er zijn echter geen verdere gegevens dan dit ene zinnetje: „Item vanden huerghelne van 1 jaer...”

Daarna ontbreken tientallen jaren uit de

rekeningen. In 1457 komt een eerste reparatie: „van leer ende naghelen aen den orghel” doch zonder verdere details. In 1510 spreekt men van een „orghelmaeckere”; in 1566 over „dorghelkin op den docsael te stellene”. In dit zelfde jaar komt **Mr. heynderick sagtmoortele** opdagen „ter causen van tsuveren ende accorderen vanden grooten orghel”. Vier jaar later komt **Mr. Chaerles blancquaert** de blaasbalgen van het groot orgel repareren en „taccorderen vande positive van mevr. van vinderhaute staende

op den doxael". Dit positief is vermoedelijk het orgelkin dat er vier jaar geleden in huur gebracht werd en de eigendom was van Mevr. Pottelsberghe (Lieven Pottelsberghe heere van vinderhaute). Ch. blancauert werkt aan het orgel der St-Michielskerk tot 1576. Alleen in 1567 is er sprake van een groot werk. Waarschijnlijk een algemene restauratie daar het werk door bevoegde personen gevisiteerd wordt. Dit zou ook het gebruik van een huisorgel in de kerk normaal uitleggen. Het orgel moet in zeer slechte staat geweest zijn. Het was echter niet beschadigd door de Geuzen in de eerste beeldenstorm (St-Michiels kende er slechts (!) drie!). Wij lezen daarover in Potter en Broekaert: „De Geuzen wilden ook het orgel vernietigen „een constich stick" met 3000 pijpen. Maar een wijs man die het geboefte in de kerk gevolgd had, hield het tegen zeggende: „Ghesellen, laet dees hurghel met vreden, ende ghaweg met mij, ic zal u biers ghenough te drijncken geven." Waarop de plundersaars het beste deel verkozen!"

Van die periode tot 1590 bleef niets belangrijks over dan betalingen gedaan door de toenmalige organist der St-Michielskerk aan een orgelbouwer (zonder vermelding van naam) voor het onderhoud van het orgel.

In 1590 lezen we echter een der voornaamste stukken uit het gehele archief. Wij schrijven de tekst (in 't Frans) letterlijk over: „Le 18 Decembre 1590 **Mre Crispijn Carlier** faiseur d'orgues est accordé avecq les cures et margliseurs de ceste eglise de livrer aultres orgues grandes et bonnes, promettantque en ce pays de flandres ny aura la perille (pareille) et ca pour la somme de six cent florins oultre les orgues qu'avons maintenant en ceste eglise lesquelles seront a son prouffyt pour les vendre ou transporter la ou il vouldra prometant livrer les instrument en ceste eglise a ses despens a la pentecouste prochaine. A condition que nous enverrons quelcun ayant congnoissance du dt. ouvrage, pour prendre preuve et si ne la trouvons telle et si bonne que led. Crispijn diet, que en tel cas nous polrions peniter de ce marche." (H. Geest, Resolutieboek 1587 tot 1666, fol. 15, 16.)

Over dit orgel en de orgelbouwer zijn geen nadere gegevens bekend. In 1592 worden twee mannen betaald „omme dorghelen te draghen ende weder te bringhen." Rougier de craeyere, organist betaalt „omme te gheven de ghone die t'positijf of orghele op accort ghestelt hebben de tyt van vier jaeren".

Er blijft echter de vraag of Crispijn Carlier wel het bovenbenoemd orgel gebouwd heeft. Het lijkt me zeer wonder dat wij zijn naam

nergens meer vinden voor de betalingen. Te meer daar in 1609 **Mr Mattheus Langhedul** een betaling ontvangt van „100 gulden in minderlinge ende ten goeden commende van tgone hem toecommende ter causen het maecken ende redresseren vande orghele inde zelve kercke volghens den contracte" (Idem, fol. 35, 36).

Is het mogelijk dat beide orgelbouwers aan het zelfde orgel werkten?

Na die tijd wordt het orgel gedurende een dertigtal jaren steeds nagezien en gerepareerd door de plaatselijke organist die tevens beiaardier is.

In 1632 ontvangt **Mr. Gheert Medaert** 25 p. gr. "over het vermaecken vanden orghele volghens contracte en bestedinghe". Twee jaar later wordt hij vervangen door **Pieter vanden hagen**. **Robert Gordon** komt in 1644 voor „tmaecken, setten en accorderen vanden orghele". Dit doet hij gedurende minstens vier jaar.

Tot 1662 vermelden de bestaande archiefstukken geen woord over het orgel. In dit jaar maakt **Mr. Robert Pauwli** een „modelle tot ci-raet vanden schrijnwerck aenden orghele" terwijl **Mr. Jean de Roijere** 23 p. gr. ontvangt voor het „vermaecken ende stellen vanden orghele". Nog in ditzelfde jaar ontvangt **Nicolaes van roij** een zekere som „over het gangkbaer maken van het prestant". Het lijkt me wel mogelijk dat er een zekere verwantschap bestaat tussen Mattheus Langhedul en deze van roij of de organist de Roijere. Mattheus huwde in 1623 met een zekere de la roijere. Het is voor die tijd zeker niet onmogelijk dat deze namen: van roij, de roijere en de la roijere voor één naam gelden.

In 1674 repareert **Sr Nicolaes l'englet**, later geschreven „L'anglet" en ook soms „Langle" die wij reeds vroeger o.m. te Laarne, in de St-Niklaaskerk te Gent vonden. Hiergenoemde reparatie lezen wij in een „in het Frans geschreven quitantie".

De laatste orgelbouwer uit de laatste jaren der 17e eeuw is een zekere **Pieter Middaert** ver-

moedelijk een zoon of zeker een verwante van Gheert Medaert, hier vroeger geciteerd.

Het zelfde Resolutieboek waarin Carlier en Langhedul voorkomt geeft ons nog een uitvoerig contract nopens de restauratie van het orgel opgemaakt in het jaar 1705 doch slechts uitgevoerd negen à tien jaar later. Wij geven het hier in zijn geheel omdat enkele bijzonderheden daaruit ons een algemeen beeld geven van de omvang van het toen bestaande orgel. Actum 8 Sept. 1705.

Jean Baptista Forceville

Le mes. jour, messieurs du dict serment, ont aloué à recommoder et nettoier les orghes de la dite église en la manière suivante:

1. l'entrepreneur est obligé de lever toutes les orgues afin qu'on les puisse toutes nettoier tant le sommier que les toijaux et preparer ceux qui seront endommager.
2. le dit nettoijement doit estre dans sa dernier perfection, tant de poudres que de toute sorte des ordures.
3. Item est obligé de faire parler bien et accorder les orgues sur leur ton juste et naturel.
4. Item est obligé de bien, et loijalement souder les tuijaux qui par derriere seront ouvert ou sans soudure.
5. il est aussi obligé de bien et loijalement coler les soufflers avec du bon cuir, afin que le vent ne passe point.
6. Item est obligé de bien fermer les deux secret, et faire nouvelles bourses en cas de necesité.
7. finalement, il est obligé d'achever son ouvrage dedans trois semaines apres l'ouvrage encommence, qui sera au commencement du carême prochain.

Hier volgen de gebruikelijke betalingsconditiën. Het geheel ondertekend door **jean Baptista forceville**.

Naast deze tekst werd naderhand een nota toegevoegd waarin verklaard wordt dat „de aennemer naer het maecken van hetselve accordt, noijt meer omghesien heeft” en dat hij in 1710 plots terug gekeerd is om dit plan uit te voeren.

Ten laatste citeren wij hier een restauratie, uitgevoerd door **Mr. Pieter van Peteghem** in 1746, eveneens omdat vele gegevens daaruit, ons een dieper inzicht geven in de samenstelling en algemene toestand van het oud orgel.

„Actum 4 July 1746. Aenbesteet aen Sr. Pieter van Peteghem te kuyschen ende te repareren d'orghel bij particuliere contracte...

1. alvooren ende ten eersten is de aennemer gehouden te garnieren alle de blaesbalcken met nieuw leer ende die in staete te stellen soo goet als of die nieuwe waeren.

2. het secreet te repareren ende exemp maeken van deurspraeken en alteratie alsoock het secreet van het positief ende te vermeerderen met seven touschen à ieder register te weten drij in den Bas D + : F + : G + ende inden superius met G + : C : A : C : sullende als dan de clavieren sijn van 48 touschen waertoe sal moeten gemaeck

worden een nieuw deel van een secreet de welke moet gecoppelt worden aen het jeghewoordich tgonne tot dien eijnde naerden eenen ofte andere kant moet verschoven worden, alsoock uijt te nemen het abrégé ende te veranderen, ende ghelijck het bourdon van 16 voeten repeteert in den bas sal tot de grootste tousche ses nieuwe pijpen gemaeck worden spresievel. (respectievelijk) tot seshien voet.

3. tot te maecken twee nieuwe clavieren eene voorde groote orgel ende een voor het positief sijnde de geheel thoonen van wit been ende d'helfke van swart hebben haut.

4. alle monster pijpen schoon te maecken ende te vertinnen.

5. de furnituren ende cimbal waervan datter veel pijpen opgeeten sijn van auderdom die nieuw te maecken ende de andere te racommoderen ende in goeden staet te stellen.

6. het regael als gans niet deugende te vernietigen ende in plaetse te maecken eenen claron ende eenen registre inde grooten orgel genaempt quinte dene, sal uyt genomen worden ende in plaetse gestelt worden eenen Tierce.

7. alle de andere registers te augmenteren met de bovenschreven toonen, te kuijsschen ende in goeden staet te stellen.

— ende aengaende het secreet van het positief sal de aennemer hetselve veranderen op de selve wijze gelijk als dat vande groote orgel te weten oock met 48 touschen alsoock alle de registers te augmenteren, te kuijsschen ende in goeden staet te stellen, ende eene cleene flyijte uijt te nemen ende in het selve positief gestelt worden eenen nasar conforme aen de groote orgel ende de tierce de welke nu is repeterende sal gemaeck worden recht uijt conforme aende tierce die sal gestelt worden in de groote orgel.

8. Hier wordt de gewone formule van betalinge en visitatie vermeld. Deze restauratie kostte de som van 700 gulden inbegrepen „tein” (tin) „coolen” (om zich te warmen gedurende het

werk en 't smelten van het lood enz.) „keerssen” (om in de avond voort te werken) „ofte aerbeijt van de blaesere”.

Ik richt hier een bijzonder woord van dank aan de Z.E.H. H. Lippens, Pastoor der St-Michielskerk, voor de grote dienstvaardigheid

waarmede hij me heeft bijgestaan. Zijn bijstand was me van des te meer nut daar hij niet alleen een specialist-kenner is der Gentse Geschiedenis doch tevens (en dit is eerder zeldzaam) de historie der orgels van zeer nabij kende.

Berten DE KEYZER

Het Thema van Bach's Orgelpassacaglia

Het is bekend dat het de bedoeling van Maarten Luther was een interne hervorming der kerk tot stand te brengen. Dit blijkt o.m. ten duidelijkste uit de door hem ingerichte liturgie, met name in de musicale gedeelten daarvan. Niet alleen bleef het latijn groten-deels bewaard, ook de Gregoriaanse melodieën bleven aanvankelijk voor het merendeel intact. Wel-is-waar had Luther een nieuwe indeling van het kerkelijk jaar ontworpen, hetgeen verband hield met de annulatie van verschillende heiligen-feesten; weliswaar werd de opbouw van de liturgie herzien, en bleven alleen Metten, Mis en Vespers behouden; maar in grote trekken bleef het Gregoriaans gehandhaafd, hoewel niet zo streng de hand gehouden werd aan de melodieëncanon als in de Katholieke kerk. Uit deze laatste omstandigheid is het te verklaren dat het Gregoriaans in de Lutherse eredienst langzamerhand verwaterde, niet in de laatste plaats ook, omdat het door Luther geponeerde koraal, langzamerhand zo'n grote plaats ging innemen, dat het Gregoriaans er meer en meer door verstikt werd.

Voor al na 1700 — onder invloed van het Pietisme en Rationalisme — ging het snel bergafwaarts. In de stad Leipzig werd in 1702 aan de overheid verzocht om toestemming te verlenen de latijnse Responsoria, Antifonen, Psalmen, Hymnen, Collecten, Kyrie, Magnificat en

Credo's te mogen vervangen door Duitse liederen. Toch werden deze Gregoriaanse vormen nog tot 1732 gebruikt bij de eredienst. **Johan Sebastian Bach, die sinds 1721 in Leipzig werkzaam was als Thomascantor, heeft dus heel zeker in contact geweest met het Gregoriaans.** Dit blijkt bv. uit het Credo van zijn „Hohe Messe”. Er is echter nog een ander werk waaraan hij een Gregoriaans motief ten grondslag legde, nl. de Passacaglia (en fuga) voor orgel. Het Passacaglia-thema is letterlijk overgenomen — hoewel in metrische vorm — van de Communio „Acceptabis” (10e Zondag na Pinksteren):

Van dit m.i. opmerkelijk feit werd TOT NU TOE, voor zover ik weet, IN DE BACH-LITERATUUR GEEN VERMELDING GEMAAKT.

W. H. THIJSSE

Walter Holtkamp

• een Amerikaans Orgelbouwer •

De schrijver van dit artikel, de heer Robert Noehren, organist van Davidson College, North Carolina, Ver. Staten, maakte in de zomer van 1948 een studiereis door Frankrijk, België en Nederland om de oude orgelbouw te bestuderen. Hij gaf concerten in Londen, Brussel en Amsterdam. De heer Noehren heeft zeer veel geleerd van de Europese orgelbouw, vooral van de oude Nederlandse. Hij heeft door zijn hieronder afgedrukte bijdrage echter het bewijs willen leveren, dat de orgelbouw in de Ver. Staten toch ook niet stil staat.

De in dit artikel vaak voorkomende naam Amerika betekent voortdurend: Ver. Staten. In Amerika zijn nog vele oude mechanische orgels, zelfs van grote omvang, doch waarschijnlijk niet in al te beste staat. In Mexico staan nog prachtige, zeer grote instrumenten met rugpositieven en mechanische tractuur. Maar dat weten, ook in de Ver. Staten, slechts weinigen. (N.v.d.R.).

Bij de aanvang van de 20^e eeuw gaven de Amerikaanse orgelbouwers evenals hun collega's in Europa, in snel tempo belangrijke tradities van hun vroegere kunst prijs, tradities, die typerend waren voor het 19^e eeuwse orgel. Mixturen van allerlei slag werden steeds zeldzamer en de zuiver mechanische toetstractuur werd aanvankelijk door buizenpneumatiek en later geheel vervangen door de electro-pneumatische tractuur. Omstreeks 1920 werd het doorsnee-Amerikaans orgel geheel opgesteld in zwelkasten, die gewoonlijk in een nis waren ingebouwd, waardoor hoge winddrukken nodig waren om de toon uit te stoten of om het geluid krachtig genoeg te maken. Hard geïntoneerde 8 voet registers met enkele zachte 4 vt en 2 vt registers vormden het koor van fluitachtigen; de belangstelling ging echter vooral uit naar strijkers, die het orkest moesten imiteren. Het volle werk eiste altijd het gebruik van super- en subkoppels, was zwaar, dik en stomp.

Maar omstreeks 1930 ontstond een steeds krachtiger wordend gevoel van onbevredigdheid en vele musici verlangden naar het orgel van Bachs tijd, hopen, dat er een herleving van de beginselen van de vroegere orgelbouw zou plaats vinden. Sindsdien kreeg het z.g. „klassieke orgel” (Classic Organ) vele enthousiaste aanhangers. Belangrijke instrumenten van de laatste jaren illustreren tenminste enigszins de

Our Lady of the Angels Catholic church, Cleveland (Ohio).

geweldige invloed, die dit orgeltype heeft uitgeoefend op Amerikaanse organisten en orgelbouwers.

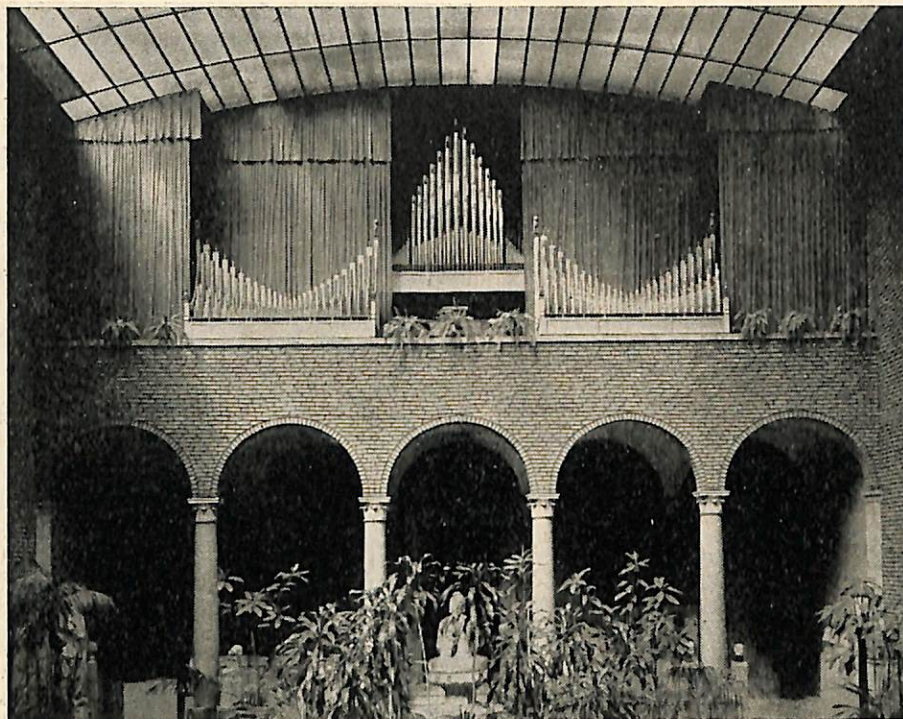
Een van de eerste en interessantste voorbeelden van het nieuwe orgeltype werd in 1932 gebouwd voor de kerk „Our Lady of Peace” te Cleveland, Ohio, door de jonge orgelbouwer Walter Holtkamp. Deze orgelbouwer had enige jaren tevoren de aandelen geërfd, die zijn vader had in de firma Votteler, Holtkamp en Sparling. Dit instrument werd zeer duidelijk geïnspireerd door het oude positief of het kleine orgel, doch gegoten in een moderne vorm. Het heeft de volgende dispositie:

BAS
Flute 8'
Principal 4'
Ludwigstone 4'
Nazard 2 2/3'
Gemshorn 2'
Larigot 1 1/3'
Piccolo 1'
Oboe 4'

DISKANT
Flute 8'
Principal 4'
Viola 16'
Nazard 2 2/3'
Gemshorn 2'
Larigot 1 1/3'
Tierce 1 3/5'
Oboe 4'

PEDAAL
Bourdon 16'
Violoncello 8'
Gedeckt 8'
Quint 5 1/3' (unit)
Superoctave 4' (unit)
Oboe 4' (transmiss.)

In 1945 werd het gehele instrument herbouwd, eveneens door de firma Holtkamp. In dit vernieuwde instrument werden de verschillende „werken” geheel herzien; het pijpwerk van het rugpositief bleef geheel intact, maar dit werk werd verplaatst naar de rechterzijde van de galerij; in het midden werd het hoofdwerk

Cleveland Museum.

Een jaar later, in 1933, bouwde de heer Holtkamp **het eerste rugpositief van Amerika**. Het werd ontworpen als een uitbreiding van het grote romantische orgel met drie klavieren in het **Museum of Art te Cleveland, Ohio**. Dit nieuwe werk kreeg zijn traditionele plaats op de balustrade van de galerij, dus achter de rug van de organist. Het gehele orgel staat in een grote zaal in het midden van het Museum. In stede van in de gebruikelijke houten kast, werden de pijpen geheel vrij en fraai opgesteld. De oorspronkelijke dispositie van dit rugwerk is:

RUGPOSITIEF (C-c4)

Bourdon 8'
Principal 4'
Flute 4' (cl-c4)
Nazard 2 2/3'
Doublette 2'
Tierce 1 3/5' (cl-c4)
Larigot 1 1/3' (C-cl)
Piccolo 1' (C-cl)
Fourniture 3 rks.

opgesteld met zijn pijpen symmetrisch en geheel vrij opgesteld, terwijl aan de linkerzijde de kleine pedaalpijpen hun plaats vonden, eveneens op een vrijstaande windlade, op decoratieve wijze opgesteld om evenwicht te maken met het rugwerk aan de rechterzijde. Het hoofdwerk heeft sleepladen. Holtkamp gebruikt echter ook de kegellade.

Het herbouwde orgel van het Museum te Cleveland heeft sinds zijn herinwijding bewezen een van de meest op de voorgrond tredende instrumenten van Amerika te zijn. Zijn doelmatigheid werd uitstekend gedemonstreerd door een serie van tien concerten door de beroemde Franse organist André Marchal.

De dispositie is thans als volgt:

PEDAL

Contrabasse 32'	Gedackt 8'	Mixture 3 rks.
Major Bass 16'	Quinte 5 1/3'	Contra Posaune 16'
Subbass 16'	Choral Bass 4'	Dulzian 16' (transm.)
Quintadena 16' (tr.)	Nachthorn 4'	Trumpet 8'
Lieblich Gedackt 16'	Tierce 3 1/5'	Cromhorne 4'
Octave 8'	Piccolo 2'	Schalmei 4' (transm.)

GREAT	SWELL (in zwelkast)	POSITIV (Rugpositief)
Quintadena 16'	Geigen Principal 8'	Copula 8'
Principal 8'	Chimney Flute 8'	Principal 4'
Gedackt 8'	Quintaton 8'	Rohrlöte 4'
Salicional 8'	Gambe 8'	Nazard 2 2/3'
Grossoctave 4'	Voix Celeste 8'	Doublette 2'
Octave 4'	Octave Geigen 4'	Tierce 1 3/5'
Spitzflöte 4'	Blockflöte 2'	Fourniture 3rks
Quinte 2 2/3'	Cornet 3 rks	
Superoctave 2'	Plein Jeu 5 rks	POSITIV
Harmonics 4 rks	Fagotte 16'	(op aparte lade in
Mixture 4 rks	Trompette 8'	(zwelkast)
Dulcian 16'	Oboe 8'	Concert Flute 8'
Schalmei 8'	Clarion 4'	Dulciana 8'
	Vox Humana 8'	Erzähler Celeste 4'
		Fugara 4'
		Flautino 2'
		Clarinet 8'

In het „klassieke orgel” is het z.g. positief een vast onderdeel geworden in de disposities van 2 of 3 Amerikaanse orgelbouwers. Het positief is meestal in de plaats gekomen van het „Choir Organ”, doch Holtkamp is de enige bouwer in de Verenigde Staten, die de waarde van het traditionele **rugpositief** verstaat. De productie van de firma Holtkamp is beperkt tot slechts enkele orgels per jaar, dus helaas zijn de betrekkelijk weinige orgels met een rugwerk, die hij bouwde, de enige voorbeelden van dit „werk” in Amerika.

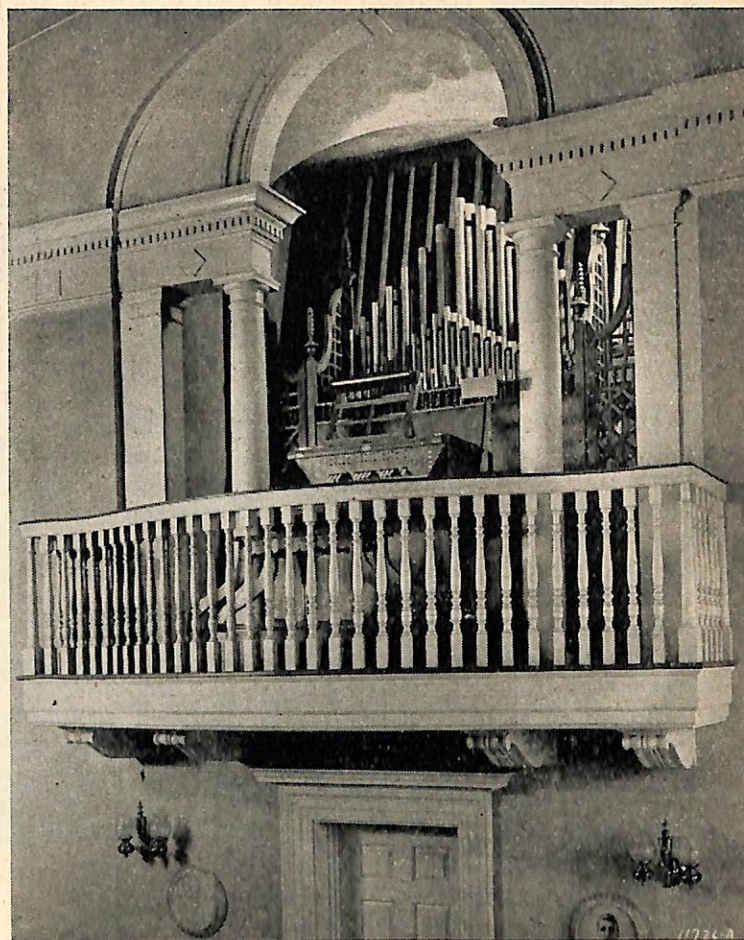
Ongetwijfeld is de mechanische toetstructuur een van de belangrijkste karakteristieken van de oude orgels. De Amerikaanse organist, wiens speelpraktijk geheel beperkt is tot de electropneumatische tractuur, begrijpt onvoldoende de eigenschappen van de directe mechanische speelaard en haar relaties tot artistiek orgelspel. Hij is ertoe geneigd elk gunstig getuigenis voor de mechanische speelaard van zich af te zetten door te beweren, dat ze te ouderwets is en, dat ze in ieder geval in de praktijk allerlei beperkingen oplegt. Desondanks zijn er toch enkele organisten, die beginnen te beseffen, dat de zuiver mechanische tractuur onlosmakelijk verbonden is met artistiek spel. Natuurlijk hebben de Amerikaanse orgelbouwers de techniek van het mechanisch bouwen volkomen verloren en tengevolge van de gestandaardiseerde productie beschouwen zij deze bouwwijze als veel te duur, ook al zou dit systeem zijn waarde hebben bewezen. Alweer maakt Holtkamp de enige uitzondering; in 1935 bouwde hij verscheidene kleine huisorgels met één klavier, die als Posities werden aangekondigd. Deze posities hadden mechanische tractuur. Hier volgt de dispositie van een dezer instrumenten:

MANUAAL (49 toetsen, G-g3)		
Gedackt 8'	Principal 4'	Mixture 3 reks

De Mixture is opgesteld in een kleine zwelkast en de registertrekken worden met de voet bediend. Slechts dit soort instrumenten en een paar uit de 19^e eeuw overgebleven orgels kunnen de Amerikaanse organist een idee geven van de zuiver mechanische tractuur en het gebruik ervan.

Tot dusver hebben we getracht niet slechts de eerste pogingen van de firma Holtkamp te beschrijven, maar een van de belangrijkste van zijn recente werken, n.l. het orgel van het Clevelandse Museum. Ongetwijfeld zullen de lezers belang stellen in de vermelding van verscheidene andere karakteristieke instrumenten van verschillende grootte.

Eerst een klein orgel voor een schoolkapel:

Hawken School Chapel.

Hawken School for Boys, Cleveland, Ohio.

GREAT	SWELL (in zwelkast)	PEDAL
Gedackt 8'	Quintaton 8'	Subbass 16'
Principal 4'	Gemshorn 8'	Choralbass 4'
Larigot 1 1/3'	Rohrlöte 4'	Fagot 8'
	Mixture 4 rks	Sleepladen-systeem.
	Cromhorne 4'	

Het tweede voorbeeld is van bijzonder belang vanwege zijn ongewone opstelling. De pijpen van dit instrument staan geheel open en vrij geplaatst (behalve die in de zwelkast) in het voorste deel van de Collegekapel en is gemonteerd op een platform onmiddellijk boven het altaar. Het ziet er frappant uit en de klank wordt gunstig beïnvloed door een bijzondere acoustiek. Joseph Bonnet was niet alleen adviseur bij de bouw van dit orgel, maar bespeelde het ook bij zijn voltooiing in 1941. Het heeft deze dispositie:

Chapel of Olivet College, Olivet, Michigan.
(Cfr.: omslagphoto.)

GREAT	SWELL (in zwelk.)
Quintation 16'	Flute 8'
Principal 8'	Gamba 8'
Gedeckt 8'	Voix Céleste 8'
Octave 4'	Octave Geigen 4'
Twelfth 2 2/3'	Octave Flute 4'
Fifteenth 2'	Plein Jeu 5 rks
Mixture 4 rks	Schalmey Clarinet 8'
	Oboe Clarion 4'
POSITIV	PEDAL
Quintation 8'	Subbas 16'
Rohrlöte 4'	Quintaden 16' (transm.)
Nazard 2 2/3'	Octave 8'
Doublette 2'	Bourdon 8'
Tierce 1 3/5'	Choralbass 4'
	Posaune 16'

Bij het orgel van Olivet College heeft men gebruik gemaakt van een verbeterd zwelkast-type, dat uitgedacht is door Walter Holtkamp. De jalouziën (luiken) zijn schuin opgesteld en niet geheel verticaal. De jalouziën vallen, wanneer ze gesloten zijn, niet over elkaars randen heen, maar laten er een kleine ruimte tussen open. Een andere eigenschap van deze zwelkast is, dat de wanden niet parallel met het pijpwerk zijn opgetrokken. Dit type van zwelkast vergroot de klankwerking en de ruimte tussen de jalouziën draagt er toe bij een plotselinge verandering van geluidstimbere te vermijden, wanneer de jalouziën snel geheel gesloten worden.

Het derde voorbeeld is minder vrij van conceptie in overeenstemming met het meer traditionele milieu van de R. Katholieke Kerk, doch maakt toch weer gebruik van het rugpositief. Het heeft deze dispositie:

Church of Our Lady of Angels, Cleveland, Ohio.

GREAT		
Quintaden 16'	Spitzflöte 8'	Mixture 4 rks
Principal 8'	Octave 4'	
Copula 8'	Rohrlöte 4'	

SWELL (in zwelk.)	RUCKPOSITIV	PEDAL
Bourdon 8'	Singend Gedackt 8'	Subbas 16'
Gemshorn 4'	Rohrlöte 4'	Quintaden 16' (transm.)
Nachthorn 2'	Octava 2'	Octave 8'
Plein Jeu 5 rks	Sesquialtera 2 rks	Flauto Dolce 8'
Cromhorne 8'	Larigot 1 1/5'	Choral Bass 4'
Oboe Clarion 4'		Posaune 16'

Sleepladen voor de manualen: winddruk 90 mm.

Een overzicht van Walter Holtkamps werk zou niet volledig zijn zonder vermelding van het prachtige orgel in de Fairmount Presbyterian Church te Cleveland, Ohio. Het is groot en imposant, ideaal opgesteld op de achtergalerij der kerk. Alweer verschijnt een modern rugpositief, met een in zwelkast staand „choir” bespeelbaar vanaf één klavier. De dispositie is:

GREAT	CHOIR (in zwelk.)	PEDAL
Open Diapason 8'	Echo Bourdon 16'	Principal 16'
Principal 8'	Geigen Principal 8'	Subbas 16'
Copula 8'	Dulciana 8'	Violone 16'
Salicional 8'	Gemshorn 4'	Echo Bourdon (tr.)
Octave 4'	Ludwigstone 4'	Gross Quinte 10 3/5'
Spitzflöte 4'	Flautino 2'	Octave 8' (Great)
Quint 2 3/5'	Dolce Cornet 3 rks	Flauto Dolce 8'
Superoctave 2'	Cromhorne 8'	Octave Vione 8' (un.)
Mixture 4 rks	Tuba 8' (transm.)	Quint 5 1/5'
Dulzian 16'	Celesta.	Choralbass 4'
Tuba 8'		Fourniture 3 rks
SWELL (in zwelk.)	RUCKPOSITIV	
Hohlflöte 8'	Quintaton 8'	Posaune 16'
Gamba 8'	Principal 4'	Dulzian 16' (Great)
Voix Céleste 8'	Rohrlöte 4'	Tuba 8' (Great)
Acoline 8'	Nazard 2 3/5'	Fagott 8'
Acoline Céleste 8'	Octava 2'	Schalmey 4'
Bourdon Dolce 8'	Tierce 1 3/5'	
Clear Flute 4'	Larigot 1 1/5'	
Flageolet 2'	Cymbal 3 rks	
Sesquialtera 2 rks		
Plein Jeu 5 rks		
Trompette 8'		
Basson 8'		
Oboe Clarion 4'		
Vox Humana 8'		

Sleepladen voor de manualen.
Winddruk 64 mm. tot 128 mm.

Voor zover wij weten, openden Walter Holtkamps instrumenten het tijdperk van het „Klassieke Orgel” in Amerika. Er waren voor die tijd reeds enige vooruitstrevende ideeën, maar niets was er nog in de praktijk gebracht. Sinds die tijd was hij de enige Amerikaanse orgelbouwer die: 1) de sleeplade gebruikte; 2) het belang van het rugpositief bepleitte en het opnam in de ontwerpen voor moderne Amerikaanse orgels; 3) de acoustische eisen en behoeften van het orgel volkomen inzag en er op aan drong het pijpwerk zo gunstig mogelijk te plaatsen en 4) gebruik maakte van de zuiver mechanische tractuur.

Zoals meer voorkomt bij dergelijke stromingen, heeft de beweging voor Orgelhervorming of

de „Beweging voor het Klassieke Orgel” (Classic Organ Movement) in Amerika een drom van theoretici als volgelingen gekregen. Dit zijn lieden met weinig verbeeldingskracht en nog minder scheppend vermogen, die alleen maar letten op wetmatige regels, op de traditie en op vaste formules, waarmede zij een pseudo-stijl en een valse smaak cultiveren. Naar onze mening stellen al deze mensen hun vertrouwen in de **theorie**. Zij zullen nooit beseffen, dat de ware orgelbouw een **kunst** is en dat deze als zodanig altijd te doen zal hebben met moeilijk te definiëren en te concretiseren hoedanigheden, die in laatste instantie zich niet gelegen laten liggen aan theoretische beschouwingen. Walter Holtkamp is in de strikte zin van het woord geen man van de Orgelhervormingsbeweging of van welke Beweging dan ook! Hij is een orgelbouwer, die zijn eigen weg gaat; zijn visie heeft hem in staat gesteld terug te blikken naar de

bloeiperioden van de orgelbouw. De oude orgels zijn door hem bestudeerd en zij inspireerden hem. Hij is van mening, dat de orgelbouw van vroeger ten dele toegepast kan worden op de moderne orgelbouw maar voor alles is hij een modern kunstenaar, die scheppend en niet nabootsend werkt. Aan Holtkamps orgels ligt geen blote boekenwijsheid ten grondslag; elk werk wijkt in zo sterke mate af van het vorige of het volgende, dat degene, die ze bestudeert, tot de slotsom komt, dat Holtkamp een krachtige en prominente persoonlijkheid is, met eerbied voor het verleden, maar volkomen verknocht aan het ideaal zich zelf en het eigentijdse karakter uit te leven in de moderne orgelbouwkunst.

Robert NOEHREN
October 1948
Davidson-College

Fairmount Presbyterian Church.

— 7t —

een onbekend orgelconcert van J. S. Bach

II

Tot nu toe hoorde men echter dit werk uiterst zelden klinken, en, het was op een U.N.O.-concert in de Notre-Dame te Parijs, dat wij de organist Léonce de St-Martin het, bijwijze van sluitingstuk hoorden spelen in de transcriptie voor orgel-solo van Marcel Dupré. Als zodanig kennen wij nu dit concerto in de gezamenlijke werken door deze Franse Organist uitgegeven bij S. Borneman te Parijs (onder de titel van Sinfonia als Nr. 34 in de XIIe band).

Met deze transcriptie deed Dupré excellent werk, niet alleen door het feit zelf, dat hij een magistraal muziekstuk aldus meerdere publiciteit verleent, maar ook en vooral door de bijzondere conscientieuze wijze waarop deze orgelpartij, als samentrekking van alle concorderende stemmen, is verwezentlijkt. Er staat hier nl. geen noot te veel; nimmer gaf de bewerker toe aan zijn eigen virtuoze techniek, maar hij volgde rigoureuus de logisch-muzikale praktijk van Bach's muziek. Intussen stond hij niet alleen in het arrangeren van dit werk. Reeds aan het begin van deze eeuw schreef Saint-Saens er een goed-klinkende piano-bewerking van, en Bach zelf concipieerde deze ouverture reeds in 1720 als Preludium der **Derde Partita voor viool-solo**. De melodische lijn van deze viool-solo vindt men bijna letterlijk terug in de rechter hand

van het orgelstuk, terwijl de linker hand bij Dupré de continuo-stemmen van het orkest volgt.

Uit de bouw der melodie — welke merkwaardige overeenkomsten vertoont met de Toccata en Fuga in d kl. voor orgel — volgt duidelijk de violonistische oorsprong. Bach gebruikt bij voorkeur de losse snaren (hier a) als centrum der melodie en ook bij de toetseninstrumenten leent deze vorm zich goed voor de speeltechniek. Deze muziek **klinkt** of ze voor een strijkinstrument alleen geschreven is, voor orgel of voor heel een orkest! Dit is een geheim der Barok-componeerwijze, waaraan wij slechts te geloven hebben!

Ook de figuur van repetitienoten — welke figuur wij eveneens vinden in de Toccata — eigent zich voor beide instrumenten, vooral als men deze op het orgel transposeert voor twee klavieren gelijk Dupré hier doet.

Dit gehele orgelconcert heeft trouwens een klankwaarde welke, begunstigd door de sterke architectonische bouw, het evenwicht der tonale verhoudingen en de transparantie der stemvoering, Bach's meest grandiose scheppingen voor orgel gelijk een D-dur Fuga, in herinnering brengt, zo niet evenaart.

Marius MONNIKENDAM

De Taak van een Organist in de 17^e eeuw

Uit het kerkelijk Archief van St. Pauwel (Waas)

Het valt nog veel voor dat het ambt van organist samenvalt met dit van onderwijzer. Vooral op de buitengemeenten zien wij dit nog zeer dikwijls. Wij vragen ons af welke rol de organist in oudere tijden speelde en vooral, welke zijn gewone dagtaak was. Wij vonden in het archief van St. Pauwel een karakteristiek stuk waarbij een nieuwe organist-schoolmeester benoemd wordt en men hem zijn dagelijks werk voorlegt. (N.v.d.R.).

« Op den Xij Septem. 1675 sijn de heer pastoor, schepenen ende kerckmrs, der prochie van Ste pauwels overeenghecomen ende geaccordeert met Nicolaes Weylinx schoolmer. ende organist van synen style, nopende het houden vande schole binnen de ghemelde prochie, ende het spelen vande orgele inde kercke, inder

manieren naerschreven, te weten dat den voorschrv. Weylinx hem by desen verobligeert alle sondagen ende heylighe daghen te spelen op den orgele de hoogmisse ende vesperen, ende saterdaghen onse lieve vrouwe misse midtsghaders alle andere ghesongen missen met alle behoorlick manieren ende respekt, midtsgrs, ter beliefte vanden heere pastoir t'assisteren in alle de goddelycke diensten ende drij soo vier kinderen alle jaeren te leeren hunnen simpelen sanck ende musieck, oncost de kereke ende de prochie, daer vooren hy vande kereke jaerlicks sal profiteren acht ponden grooten, voorders is de voorseyden Mre. nicolaes Weylinx gheobligeert winter ende somer te hauden fransche ende vlaemsche schole om de Jonckheyt te leeren kennen, de letteren, lesen, schrijven, sijfferen

legghen, ende de dochterkens door sijne huysvrouwe ofte andere bequaeme persoonen te doen leeren spellewerck maecken ende naeijen, dat alles op eenen ordinairen redelicken cost ende sallaris vande ouders vande voors. kinderen, waervoren ende soo veel de prochie contributeert int spelen op den orgele, hy weylinx tsamen vande selve prochie sal hebben neghen ponden gr. vlaems te betaelen alle half jaeren beginnende desen accorde, date deser, ende indien de contractanten van elcander willen scheeden deselv. sijn gehouden drij maenden voor den valdach van dese contracte dat op te seg-

ghen ende sal de voors. weylinx tot het voorschrev. school houden moghen ghebruycken de corps-de-garde staende op het kerckhof met de bancken daerin synde voor soo langh alser geen sodaten binnen de prochie en comen ligghen, als wanneer hy ghehouden is hem te voorsien van een andere bequaeme plaetse om schoole te houden ende dat tsyne coste.

Michael Cocx pastor, Sti pauli particum Wasie. J. van goethem greffier, enz... ende Mr Nicolaes Weylinx.

Berten DE KEYZER

J.S. Bach en de Nederlandse Organisten in de 19^e eeuw

De Bach-Renaissance, die in Duitsland door toedoen van Mendelsohn omstreeks 1830 was begonnen, zette in de Noordelijke Nederlanden eerst na 1850 in (1). Ook te onzent moest zeer veel tegenstand overwonnen worden. De 19e eeuw was nu eenmaal behept met het idee dat, wat zij tot stand bracht „bigger and better” was, dan alles wat vóór haar gerealiseerd was. En noemden niets reeds Bach's eigen zonen hun vader „een oude prui”?

Het volgend citaat laat aan duidelijkheid niets te wensen over: „Ik bewonder en roem hem (J.S. Bach) omdat hij iemand is, die blijkbaar zonder kunstgenie (sic!) het zover heeft weten te brengen, dat 100 jaar na zijn dood de would-be aristocratie der muzikale wereld zich nog zodanig door zijn schone vormen laat meeslepen, dat ze wezenlijk de gedachtenloosheid over het hoofd ziet. Bach is groot, maar niet geniaal, hij heeft een meesterschap over de vorm, dat nog niet overtroffen is, maar hij heeft geen kunstenaarsziel (sic!!); hij heeft alleen gezien, niet gevoeld wat hij schreef.” Deze regels zijn van een muziekrecensent van de „Nederlandse Spectator”. Zij werden in 1848 geschreven...

Dat Bach in Nederland toch waardering vond, op de duur, is voor een groot deel te danken aan het werk van onze organisten.

Ook tijdens zijn leven was Bach de ORGANIST meer populair dan de componist. Zei de oude koster te Leipzig later niet tot Ferdinand Ries:

(1) Zie ook : « De Bachwaardering in de vorige eeuw » in « Preludium », Jg. V, 1947, blz. 180, en « Rotterdam als Bachstad » in de N.R.C. van 26-3-42, beide van schrijver dezes.

„Orgelspielen, dasz hat er gekönt, aber seine Kantata die waren greulich anzuhören gewesen.”

Het orgelspel hier te lande stond vóór 1850 nog geheel in het teken der programma-muziek. Abt Vögler had op zijn toernees door ons land de smaak hiervoor opgewekt met zijn muzikale weergaven van overstromingen, tornado's en veldslagen, zodat Joachim Hess getuigde dat alles wat zich op een betamelijke wijze op het orgel liet nabootsen geoorloofd was! Bekend was het „Gesamtkunstwerk” van de Groningse organist Hauff (veel later) die een onweer op zijn repertoire had, waarbij de koster meehielp door het gaslicht hoog en laag te draaien, zodat men de bliksem niet alleen hoorde, maar ook zag. De ouderen onder ons herinneren zich zelfs nog wel de jaarlijkse „Slag van Waterloo” door Koopman op het orgel der St-Jacobskerk te Den Haag weergegeven. Ten overvloede laat ik hier nog ter illustratie van het gehalte der vroeg-19e eeuwse orgelconcerten, een programma volgen dat J.A. v. Vendeloo in Dec. 1835 te Den Haag ten gehore bracht: een fluitconcert; de heldendood van J.C.J. v. Speyk; eene bataille van Waterloo; een opkomend onweer in de morgenstond „waaronder het gezang van verscheidene vogels en ook de herdersfluit zal gehoord worden.”

Het spreekt van zelf dat men bij de mentaliteit, waarvan deze programma's getuigen, weinig over had voor de essentie van Bach's toontaal. Dit getuigt het artikel „Iets over de voordracht van J.S. Bach's orgelwerken” (Caecilia, 1859, blz. 43). Nadat de schrijver betoogd heeft: „de organist moet het orkest op het or-

Johann Sebastian Bach. — Brons door Jos. Weisz.

gel trachten na te bootsen" doet hij het voorstel om de 19e maat van de e-moll fuga te registreren met een Fugara of een Vox Angelica, dit „maakt zulk een indrukwekkend effect, dat het gevoelige menschen lichtelijk een traan ontlokt." Een duidelijker bewijs voor de Romantische Bach-opvatting is haast niet te leveren!

Maar: men ging zich blijkbaar toch met Bach bezig houden. Opmerkelijk is bv. het herdenkingsconcert door J.G. Bastiaans gegeven in de Westerkerk te Amsterdam op 29 Juli 1850 (Bach's sterfdag). Het programma van dit concert bevatte: Prelude in a, Fantasie en fuga in g, Kyrie, Gott Heiliger Geist, Schmücke dich o liebe Seele, Das alte Jahr vergangen ist, Wenn wir in höchsten Nöten sind, Toccata en Fuga in d, Fuga in Es! Men ziet, een keus waarvoor

men respect kan hebben. Maar wat moeten wij van Bastiaans' Bach-waardering denken, als we weten dat hij in 1857 een „Melodisch Offer aan de geest van J.S. Bach" vervaardigde, voor piano, cello, viool en harmonium. De Caecilia-correspondent noemde dit „een schoone compositie... geheel in de geest en gedeeltelijk op motieven van de klassieke orgel-nestor" (!). Dze laatste qualificatie verdient een opmerking: Men begon dus Bach als dé klassieke orgel-componist te beschouwen! Niet minder opmerkelijk is het echter dat dezelfde Bastiaans in 1864 een concert gaf met volgend programma: Andante uit de 8e Symphonie van Van Beethoven; Lieder ohne Worte van Mendelsohn; „Die Himmel erzählen" van Haydn; Ouverture „Die Zauberflöte" van Mozart; Andante en

Menuet uit de Jupiter-symphonie van dezelfde en... partita „O Gott, du frommer Gott” van Bach.

In de loop der jaren worden de programma's evenwel meer en meer gesaneerd. Met name de jaren rond 1870 zijn van grote betekenis geworden.

Op 29 Juli 1868 (Bach's sterfdag) werd er in de St-Laurenskerk te Rotterdam een groot orgelconcert gegeven, waaraan de voornaamste organisten des lands medewerkten: S. de Lange Sr en Jr, J.B. Litzau (R'dam), J.A. Klerk (Delft), en J.G. Bastiaans (Haarlem). Het programma bevatte: Fantasia en fuga in g, Passacaglia, Prelude en fuga in e, Vater unser in Himmelreich, Toccata en fuga in d, Prelude en fuga in f, en twee koralen (kooruitvoering) uit de Mattheus Passie. Blijkens een mededeling in de „Delftsche Courant” (7 Sept. 1870) werd dit concert bijgewoond door... 5000 personen. De „Caecilia”-correspondent getuigde profetisch: „deze werken zijn nog slechts in het eerste stadium van hun waardering getreden.” Dit concert schijnt overigens veel waardering gevonden te hebben, want het werd op 9 September 1870 in de Oude Kerk te Delft herhaald. Het was bedoeld als de afsluiting van een reeks concerten door de bovengenoemde organisten. Hun programma's vermeldde naast eigen werken (o.a. een sonate over het „Wien Neerlands Bloed” van Bastiaans!), composities van Bach, Händel, Vivaldi, Mendelsohn, Hummel, Schumann, Gade, Merchel, J.G. Walther, Bruhns en Muffat. Men ziet: de Oude Meesters begonnen in ere te komen. Het slotconcert, dat als programma vermeldde: de Passacaglia, de Toccata en fuga in d, Prelude en fuga in b, Koraalvoorspelen (Wer nur der lieben Gott, Christ unser Herr zum Jordan kam, Wenn wir in höchsten Nöten sind). Twee, destijds beroemde solisten verleenden hun medewerking, nl. de tenor Carl Schneider (aria uit de Johannes-passie) en de violist A.J. Wetrens (aria uit de Suite in D en een (?) Largo). Na dit hoogstaand concert volgde een feestelijke bijeenkomst in de Stad Doelen, aangeboden door de gastheer J.A. Klerk. Deze kreeg van zijn collega's een portret van Bach ten geschenke als herinnering. Samuel de Lange Sr. deed op deze avond een belangrijk voorstel, nl. om te komen tot de oprichting van een **Bach-vereniging**. Door de aanwezig (o.a. de kunststukken van het Nederlands muziekleven uit die tijd: Richard Hol, E. Lübeck, W. F. G. Nicolai, G.H. Witte en Jos Schravezande) werd dit voorstel met geestdrift ontvangen. Nog in October en November van dat jaar werden te Rotterdam vergaderingen belegd waar de oprichting haar beslag kreeg. Als bestuur werd

gekozen: S. de Lange Sr. (voorzitter), Litzau (secret.) en Sihemeyer (penningmeester). De Bachvereniging zou „met alle haar ten dienste staande middelen de zin voor Bach's muziek in Nederland zo algemeen mogelijk maken”. Er werden drie plaatselijke afdelingen gesticht (Rotterdam - Den Haag - Haarlem), die echter niet lang als zodanig hebben bestaan. Niettemin moet het werk van deze eerste Nederlandse Bach-vereniging hoog worden aangeslagen: na 1870 komen Bach's werken steeds regelmatig op de programma's voor, zowel van de orgelconcerten als andere uitvoeringen.

Het beste bewijs hiervoor is de bewerking die de eierzuchtige kapelmeester Dunkler van de Toccata en fuga in d maakte... voor harmonie-orkest. Dit stuk werd in deze bewerking een repertoire-nummer op de bekende concerten in het Haagse Bos.

Het is natuurlijk onmogelijk alle namen te noemen van organisten die Bach bekend gemaakt hebben. Hiervoor dienen echter twee uitzonderingen gemaakt te worden nl. M.H. van 't Kruys en Koopman. Weliswaar liet de laatste Wagner's „Abendstern” volgen op de Prelude in Es en de fuga in g, voorafgegaan door een opera-fragment van Rossini; wel speelde de eerste regelmatig het Ave Maria van Gounod, doch... Keulen en Aken zijn niet in één dag gebouwd. Vermelding verdient ook nog Hendrik de Vries, die in 1887 op één seizoen de zes trio-sonaten vertolkte. Meestal echter komen alleen de grote werken tot klinken hoewel W. Petri ook vaak koraalvoorspelen speelde.

Zo zien we dat de Nederlandse organisten in de Bach-rennaissance een groot aandeel hadden, en dat het jaar 1870 in dezen uiterst belangrijk was. In dit jaar ontspon zich in het tijdschrift „Caecilia” een hevige pro- en contra-Bach polemiek. Het is niet mogelijk deze polemiek hier ook maar in overzicht te geven. Wel zij vermeld dat de „anti's” de „pro's” autoriteitsgeloof verweten, waarbij met nadruk de „frisse melodieën” van Gounod en de „krachtige dramatische,, bladzijden van Meyerbeer geroemd werden. Onomwonden tenslotte gaf David Koning als zijn mening te kennen: „Wanneer men de meest voor klassieke muziek gestemde mensch achter-eenvolgens de werken van Bach zou voorspelen, hij niet in staat zou zijn die eenzelvige wijze van melodieën op te vatten en te bewerken langer dan een zeer beperkte tijd te dulden; tenzij hij op het muzikale gebied een dweper of een suffer, of — en dit ware nog het beste geval — tenzij hij niet muzikaal ware.”

De tijd heeft de lieden van dit slag wel erg in het ongelijk gesteld!

Delft.

W.H. THYSSE

Ommereis doorheen de Kerkrekeningen van Oost-Vlaanderen

KRUIBEKE

Onderhavige nota's werden gehaald uit „Geschiedenis van Kruibeke" door Ray. De Groodt.

De oudste verwijzing naar een orgel dateert uit het jaar 1564.

In 1591-92 wordt het orgel afgebroken en naar Antwerpen gevlucht „ten huize vanden orgelmakere **Meester Guillaume van Lare**".

In 1613 werd een orgel gekocht bij Sr Anthony Vecoli of Veculi. In 1663 werd het hoogzaal aan de ingang van het koor afgebroken; men betaalde 8 schel. aan de timmerman Alex. Hilfort voor het uitbreken van de orgelkas. Waarschijnlijk was er toen geen orgel meer daar men in 1675 4 schel. gr. betaalde „aen Filips Vaerendonck over synen dienst van ses weken langh, alle sondaeghen ende H. daeghen in de kercke te hebben gespeeld op syn claversyn".

In 1694 werd een nieuw hoogzaal achter in de kerk gemaakt door Johan. Baptista De Wree van Antwerpen. Dit gevaarte met zijn „oxaelgaelderij en ciraet van posturen" koste ruim 100 pond. Op 31 Mei 1696 sloten Pastoor H.C. Papenbroeck en de wethouders een overeenkomst met J.B. Forceville, nopens het leveren van een zwaar orgel en orgelkas mits 1850 gulden. De prachtige oude orgelkas bleef gelukkig bewaard alsook de rijkgebeeldhouwde afsluiting van het hoogzaal.

Prof. J. DE BRUYNE

ST-PAUWEL

Het is een mooie wandeling, in de vroege morgen van St-Niklaas naar St-Pauwel. Met een kleine combinatie kan men de moderne Kristus-Koningkerk met het nieuw orgel van Mr Loncke even langs gaan en loopt men dan verder tussen de wijde landerijen van het „soete Waeslant". Rechts voorbij de kerk loopt men op de monumentale pastorie — ingangspoort en volledig omweld — waar me een niet te vergeten onthaal te beurt valt.

In een oude mooie koffer, boven, aan een klein rond vensterkijs, krijgen wij de goed bewaarde archieven in handen. Het is hier van minder belang de geschiedenis van dit heerlijk dorp zelf te kennen alhoewel de orgelhistorie er ten nauwste mede vergroeid is. Wij vinden bv. in de oudst bewaarde rekeningen wel sprake over het oksaal, doch zij zijn alleen negatief. De eerste rekening spreekt bv. over het afbreken van het oksaal. Vermoedelijk stond er voor-

heen een orgel, doch oudere stukken vind ik niet.

Ook hier woedde de beeldenstorm aan het einde der 17e eeuw. Want eerst in 1624 (na de reparaties van meer direct belang voor het kerkgebouw zelf) worden werken uitgevoerd aan het oksaal. Schrijnwerkerij, schilderen, enz. tot het jaar 1650. Hier sta ik echter voor een probleem dat ik, kwestie tijd en belang voor ons tijdschrift, niet heb kunnen oplossen. Na al de reparaties aan het oksaal gedaan, krijg ik een stuk in handen waarbij verklaard wordt dat Franciscus De Wree een nieuw oxael en orgel maakt. Het interesseert me minder waar het oude oksaal verplaatst of verkocht werd. Doch gezien er een nieuw oksaal en nieuw orgel gemaakt werd moest er ook een orgelbouwer mede gemoeid zijn... Die heb ik gevonden... of niet gevonden! Het contract met de **schrijnwerker De Wree** is voor mij enig in zijn soort: ofwel is **hij zelf ook orgelbouwer**, ofwel werd de eigenlijke orgelbouwer **nooit** vernoemd. Het laatste lijkt me zeer onwaarschijnlijk. Oordeel zelf:

„Date onderschreven zijn de heeren pastoor schepenen ende Greffier der prochi van St. Pauwels overcomen ende geaccordeert met frans. de wree schrijnwercker van zijnen style nopens het maecken ende leveren van eenen orgele ende oxael voor de kercke van St. pauwels ende dat op de conditie naerschreven. Te weten dat de voorn. kercke zal leveren ende doen maecken eenen orghele van goeden stoffe souffisantelick ghemaectt ende eerst

enen prestant van 4 voet
een holpype van 8 voet
een fluyte van 4 voet
eene octave van 3 voet
een schetter mixtur
een cimbale
eenen cornet
een tremblant ende
een trompet van 8 voet
eenen achtergael

ende twee spanen blaesbalken van 4 voeten lanck ende 2½ voeten breed, dewelcke upgetrocken sullen worden met rollen ende riemen, ende voorts alle te leveren dat tot den orgele dient nietwyt gesteken nochte gereserveert. Item zal den voorn. schrijnwercker totte voors. orgele een oxael ende vormen naerv. eerst daertoe doen twee ecken balken den eenen van 21 voet lanck ende den anderen van 17

voeten lanck de dicke van 10 ende 8 duymen viercant ende den minsten van 7 ende 9 duymen. Item vier stylen van 12 voet lanck, breede ende dicke van 6 ende 10 duymen. Item 2 eecken rebben van 9 voeten daer het oxsael aen geanckert sal worden, van 4 ende 6 duymen. Item eenen winteltrap van 15 trappen met een eecken spille van 12 voet; den selven te sluyten met waegeschot ende ande deure leveren een goet slot en de sleutele, al welck eecken houd moet wesen goed ende souffisantelick sonder dat daer aen eenich speck mach wesen. Item sal de voorn. de Wree het vn. oxsael maecken 8 voeten wyt met vijf pillieren beleet met fijn werck conforme het model bydenselven de Wree aende heeren besteders in handen geleverd ende dat met al het snijwerck ende loofwerck daertoe dienende. Item het voorn. oxsael moet wesen vier bogen met 5 pillieren allen conforme het voorn. model. (Hier volgt een beschrijving van den oksaal-solder en een plat portael voor de lijkdeure.) Oxsael ende orgel dat sal den aenemer over wel verobligeert sijn te leveren en de sal al het ghenoom. moeten opgemaect sny acht daghen voor Sinxnavont 1650 **ende sal hy de wree verobligeert zijn de voorn. orgele goet te houden tsynen coste XV maenden naer de leveringhe** voor al welck voorn. werck sal de voorn. de Wree hebben sulcken sommen als al het voorn. werck ende **orgele by goeden orgeliste ende schrijnwerckers zal gepresen worden** soo verre als de heeren besteders ende aennemer nopens niet en condon overeencomen (Hier volgt de overeenkomst van betaling: drie payementen, alles samen meer dan 500 gulden.)

Het gehele contract en vooral de zinnen in vetjes mogen als een duidelijk bewijs gelden dat Frans de Wree niet slechts schrijnwerker was, tekenaar die het model van orgel en oksaal tekende, doch **meteen orgelbouwer!** Zouden wij hier verwantschap vinden tussen De Wree van Antwerpen, hierboven door Prof. De Bruyne aangestipt? Volgens de andere rekeningen zou Frans de Wree echter wel een inwoner zijn van St-Pauwel gezien hij onophoudelijk terugkeert, ook voor reparaties van zeer geringe omvang. Hij maakt er echter ook biechtstoelen en een predikstoel. Wat er ook van zij, ik meen dat het de eerste maal is dat deze orgelbouwer, als dusdanig, te voorschijn komt.

Voor het buitengewoon hartelijk onthaal in die mooie pastorijs, dank ik zeer van harte de Z.E.H. Pastoor Vande Perre. Het was een dag die ik niet zo licht vergeten zal. Hij leve nog vele jaren, even kranig en zorg dragend voor zijn heerlijke kerk.

SLEIDINGE

Geen belangrijke vondsten. Hartelijke dank aan de E.H. Drossens, onderpastoor, voor de vriendelijke hulp.

ZULTE

Wij doorzochten nauwkeurig de grote koffer archieven en kunnen daaruit opmaken dat er sinds 1550, ongeveer, geen orgel bestond in de kerk van Zulte, tot tamelijk diep in de 18e eeuw. Er is immers geen woord te vinden over een orgel, over een hoogzaal noch over een organist. Het eerste hoogzaal, waar over sprake werd gebouwd in 1720 door Mr. Ambrosius, schrijnwerker te Gent. Er is echter dan nog geen sprake van een orgel. De orgelkas die er nu staat heeft gen bijzondere waarde, of... werd in vroegere jaren ook het middendeel „uitgezaagd”...? Met zeer bijzondere dank aan de Z.E.H. Pastoor, Zuster en de E.H. Onderpastoor Vander Straeten voor het bijzonder hartelijk onthaal.

AALST

Alhoewel, hetgeen volgt, niet te vinden is in de kerkrekeningen van Aalst laten wij hier enkele nieuwe vondsten volgen in betrekking tot een orgelbouwer en het orgel der hoofdkerk.

Uit het „Bouck vande St Joorisghilde” uitgegeven door Reyntens, citeren wij het volgende: „Guldebroederen ende Guldezusteren ontfanen by Janne van Branteghem, deken, Joos de Grave, Pieter Cappellemans ende Joos de Beer, ghezworne op tjaer 1493 (in de lijst van namen komt voor:) **Pieter Van Buggenhout, orghelmakere**”. Was in 1586 ook lid van de St-Jorisghilde: Mr. Franchois de orgheliste.

Uit de Annalen van de Oudheidkundige kring te Aalst, deel: Les peintures murales p. 22, voetnota: „Betaelt Lauwereys Prieels met noch thien gesellen geconvoyeert hebbende Mr. Jacob Wilz reysende naer Antwerpen om aldaer een orgele te coopen in date 13 Januari 1592” (Stadsrekening 1591-1592).

Mogen wij eerbiedig vragen aan de Z.E.H. Pastoor-Deken van wie in een der vorige nummers een artikel verscheen over het orgel in de Hoofdkerk te Aalst, of dit geen punt van verdere opzoekingen mogelijk maakt in de Stadsrekeningen?

Zouden ook geen verdere inlichtingen kunnen gevonden worden over het orgel in de Abdij ten Roosen, waarover Roman De Visschere schreef: „Templum bellissimum eis est divae virginis sacrum templum cum choro organoque ad divina cantanda et perficienda...” (Blz. 54, Annalen Oudheidkund. Kring).

B. D. K.

De Hedendaagse Orgelbouwkunst in Zwitserland

★

Dit eerste artikel over de orgelbeweging in Zwitserland zal sommigen een andere kijk geven op de zaak dan zij tot nog toe voorhadden. Wij laten, wat Zwitserse Organologen en organisten schrijven, voor hun rekening als hun persoonlijke mening. Wij menen dat zij het best geplaatst zijn om ons in te lichten over toestanden in eigen land. Schrijver dezes noteert nog het volgende in zijn bijgaande brief: «nachdem ich mehrere Exemplare Ihrer Zeitschrift für «Die neue Orgelbewegung» gelesen habe, möchte ich Ihnen als Zweizer Organist von Herzen gratulieren. Es freute mich ebenfalls, wie stark sich der Reformgeist für Orgelbau entwickelt hat...». De lijst van disposities schrikte de lezer niet af, zij bevestigen de inleiding van de schrijver. (N.v.d.R.)

Het zal in de brede lagen van vakmensen wel een bekend feit zijn dat de eigentijdse orgelbouw in Zwitserland op een hoge trap gekomen is. Een ommereis doorheen de orgelgetuigenissen bevestigen aan de kenner de klaar omlijnde strekking van dieper aesthetisch inzicht in de orgelbouw. Men heeft ingezien dat, naast het vele goeds dat de Romantiek ons bracht, de leemten daarin dienden aangevuld, het orgel moest weer zingen. **In 1930 was de hervormingsgeest voor het eerst voelbaar.**

Het getal der klaar-ziende kerkmusici groeide gestadig; en, ofschoon, na een heftige en langdurige strijd, is het heden vanzelfsprekend dat het orgel geen „éénmans-orkest” is. Dat er in Zwitserland uitsluitend sleepladen gebouwd worden kan ik niet verder meer vermelden. In stede van de mechanische — zuiver mechanisch — geeft men de voorkeur aan de elektrische traktuur. Alleen zo is de organist en het orgel één.

Op vele plaatsen werden met voorliefde Rückpositieven gebouwd zoals duidelijk blijkt uit de hierbij volgende dispositien. Merkwaardig is het

dat het Recit (Ober-Schwell-werk) meestal uit tongwerken 16', 8' 8' 4', ongeveer Basson 16', Trompette harmonique 8', Hautbois 8', Clairon 4', samengesteld zijn. Daaruit kunnen wij bestatigen dat hier sprake is van een ideale „Clavier de Bombarde” gemensureerd naar oud Frans gebruik. Overblazende stemmen zoals de Flûte harmonique 8' en de Traversière 4' komen niet meer voor daar hun donkere, ondoorzichtige klankvorming vreemd blijft tegenover de smaak van de huidige organist. Laten wij ons niet voorstellen dat deze „Karakterspelen” (daaronder ook de „Vox celeste” enz.) volstrekt nodig zijn om de Romantische orgelliteratuur te interpreteren (1). Deze spelen horen thuis in de concertzaal meer dan in het huis van God.

Hier laten wij enkele voorbeelden volgen tot staving van onze vooropgestelde theorie.

Het orgel van de Burgerspital-Kapelle te Bern.

HFD-WERK	POSITIEF	PEDAL-LADE
Principal 8	Gedack 8	Subbass 16
Rohrflöte 8	Principal 4	Spitzflöte 8
Octav 4	Blockflöte 4	Rohrflöte 4
Nachthorn 4	Nazard 2 2/3'	
Octav 2	Nachthorn 2	
Mixtur 4-6f2'	Scharf 4 fach 1'	
	Trompet harm. 8'	

(Norm. Koppels) mech. Traktuur.

Een zeer belangrijk werk staat in de Pfarr-Kirche te Alpnach-Dorf

HPT-WERK		
Quintadeen 16'	Gemshorn 8	Octav 2
Principal 8	Octav 4	Mixtur 5-6f 2'
Rohrflöte 8'	Nachthorn 4	Scharf 3-4f 1/2'
	Quint 2 2/3'	Zincke 8'

(1) Wij herinneren ons het verhaal van die... nacht in Duitsland, vóór de laatste oorlog, toen Prof. Peeters dit voor enkele Duitse Professoren kon bewijzen met de werken van C. Franck (o.m. Pièce héroïque). Indien ik me goed herinner was op dit orgel ook geen zweelkast. (N.v.d.R.)

POSITIV	OBER-WERK	PEDAL-WERK
Gedack 8	Rohrflöte 16'	Principal 16
Principal 4	Ital. Princip 8	Untersatz 16
Blockflöte 4	Offenflöte 8	Rohrflöte 1-Tr-O-W.
Octav 2	Salicet 8	Octav 8
Quint 1 1/5'	Octav 4	Spitzflöte 8
Cymbal 4-5f 1/4'	Koppelflöte 4	Gedeckt 8
— mit Terz i. Disc.	Quint 2 3/4'	Octav 4
Schalmey 8'	Sesquialt 2f. D.	Mixtur 4f
	Scharfcymbel 6-8f	Fagott 16
	— 1 1/5'	Trompet 8
	Trompette harm. 8	
	Clarine 4	

Het orgel in de Pfarr-Kirche te Ruswil (Luzern)

HPT-WERK	Rück-WERK	OBER-WERK
Quintadeen 16	Principal 8	Bordun 16
Hohlflöte 8	Rohrflöte 8	Ital. Princ. 8
Spitzflöte 8	Octav 4	Gedack 8
Octav 4	Koppelflöte 4	Salicet 8
Offenflöte 4	Waldflöte 2	Blockpfeif 4
Octav 2	Quint 1 1/5'	Octav 4
Mixtur major -5-7f 2'	Scharf 4-5f 1 1/5' (1') Octav 2	Nazard 2 3/4'
Mixtur minor -4-6f 3/4'	Krummhorn 8'	Terz Disc. 1 3/5'
Trompet 8		Mixtur 5-8f
		Cymbel 5f 1/5'
		Trompet 8
		Oboe 8
		Clairon 4

PEDAL-WERK		
Principal 16	Octav 8	Mixtur 4-5f 2 3/4'
Subbass 16	Rohrflöte 8	Bombarde 16
Gedeckt 16-Tr.	Octav 4	Trompet 8

Een der mooiste mechanische orgels in het franssprekend Zwitserland is wel het orgel in de „Collegial" van de Pfarrkirche van Romont (Frbg).

GR. ORGEL.	POSIT. SEPAR.	RECIT
Quintaton 16	Gemshorn 8'	Principal 8'
Montr 8'	Quintaton 8'	Flut à fuseau 8'
Flut ouvert 8'	Bourdon 8'	Viol de Gambe 8'
Bourdon 8'	Principal 4'	Prestant 4'
Octav 4'	Flut 4'	Cor de nuit 4'
Flut 4'	Nazard 2 3/4'	Quintaton 4'
Quint 2 3/4'	Octav 2'	Sesquialtera 2 rgs. D
Doublette 2'	Cor de nuit 2'	(2 3/4 + 1 3/5)
Fournitur de 4-7 rgs. (1 1/5')	Tierce 1 3/5'	Principal 2'
	Larigot 1 1/5'	Flut à cheminée 2'
Fournitur de 4-6 grs.	Plein jeu de 4-5 rgs. 1'	Piccolo 1'
Grand Corn. discant : 8'-5 1/5'-4-2 3/4'	Cymbal 3 rgs. 1/5'	Plein jeu 6 rgs. 1 1/5'
— 2' 2' 1 3/5'-1 1/5'	Dulcian 16'	Cymbal 3 rgs. 1/5'
Trompette 8'	Cromorne 8'	Basson 16'
Clairon 4'	Chalumeau 4'	Trompette h. 8'
		Hautbois 8'
		Clairon 4'
		Voix humaine 8'

PEDAL-WERK		
Montre 16'	Octav 4'	Bombarde 16'
Soubasse 16'	Quintaton 4'	Clairon 4'
Principal 8'	Fournitur 4 rgs. 4'	Cornet 2'
Flut à fuseau 8'	Mixtur 6 rgs. 1 1/5'	
Bourdon 8'	Trompet 8'	

Het machtig orgel in de St-Ursus-Kathedraal te Solothurn (1940).

Rück-POSITIV	HPT-WERK	OBER-WERK
Principal 8	Principal 16	Rohrflöte 16
Gedeckt 8	Principal 8	Principal 8
Quintadeen 8	Hohlflöte 8	Rohrflöte 8
Prestant 4	Gemshorn 8	Salicet 8
Blockflöte 4	Octav 4	Octav 4
Nazard 2 3/4'	Nachthorn 4	Offenflöte 4
Octav 2	Quint 2 3/4'	Quint 2 3/4'
Quint 1 1/5'	Octav 2	Octav 2
Sesquialter — 4 fach.	Mixtur 6-8f 2	Nachthorn 2
Mixtur 4f. 1	Scharf 5-7f 1/2	Terz 1 3/5'
Krummhorn 8	Trompet 16	Scharf 7-8f 1/5'
	Trompette 8	Cymbel 4f 1/4
	Kornet 5f 8	Bombard 16
		Trompette 8
		Oboe 8
		Clairon 4

PEDAL-WERK	KRON-POSITIV
Prestant 16	Suavial 8
Subbass 16	Gedeckt 8
Gemshorn 16	Dolcan 4
Octav 8	Gemshorn 4
Spillpfeif 8	Glücklyn 2+1
Gedeckt 8	Tertian 2f
Octav 4	Mixtur 3-4f
Mixtur 6f	Schalmey 8
Posaune 16	
Trompet 8	
Clairon 4	

Normal-Koppeln

Stadskerk Hfd-Kerk te Biel Bern (1941).

RückPOSITIV	HPT-WERK	OBER-WERK
Principal 8	Rohrflöte 16	Gedeckt 16
Gedeckt 8	Prestant 8	Principal 8
Prestant 4	Hohlflöte 8	Gedeckt 8
Blockflöte 4	Gemshorn 8	Salicet 8
Nazard 2 3/4'	Octav 4	Octav 4
Flageolet 2	Nachthorn 4	Koppelpfeif 4
Quint 1 1/5'	Octav 2	Quint 2 3/4'
Mixtur 4f 1	Mixtur 6f 2	Octav 2
Krummhorn 8	Scharf 4f 1	Nachthorn 2
	Trompet 8	Terz 1 3/5'
		Scharf 5-8f 1/5'
		Cymbel 4f 1/2
		Fagott 16
		Trompet 8
		Schalmey 8
		Clairon 4

PEDAL-WERK		
Principal 16		
Subbass 16	Gedeckt 8	Bombard 16
Rohrflöte 16	Octav 4	Trompet 8
Octav 8	Nachthorn 2	Zincke 8
Spillpfeif 8	Mixtur 5f 2 3/4'	Clarine 4

Samenstelling voor de Pfarrkirche te Biel-Bienne (Bern) Project.

RückPOSITIV 1		
Principal 8		
Gedeckt 8	Quint 2 3/4'	Quint 1 1/5'
Quintadeen 8	Sesquialter 2f D.	Mixtur 5-6f
Prestant 4	Octav 2	Dulcian 16
Blockflöte 4	Nachthorn 2	Krummhorn 8

HPT-WERK II

Quintadeen 16
 Prestant 8
 Rohrflöte 8
 Gemshorn 8
 Octav 4
 Spitzflöte 4
 Rauschquint 2f
 (2 $\frac{3}{5}$ + 2')
 Gemshorn 2
 Mixtur 6-8f 1 $\frac{1}{2}$
 Scharf 3-5f $\frac{1}{2}$
 Trompete 16
 Trompet 8

OBER-WERK

Rohrflöte 16
 Principal 8
 Baerpfeife 8
 Salicet 8
 Octav 4
 Rohrflöte 4
 Hohlquintadeen 4
 Quint 2 $\frac{3}{5}$
 Prestant 2
 Glöckleinton 2f 2' 1'
 Terz 1 $\frac{3}{5}$ D
 Scharf 6-8f 1'
 Cymbel 4f $\frac{1}{4}$
 Trompete 8
 Schalmei 8
 Trompete 4

PEDAL-LADE

Prestant 16
 Untersatz 16
 Rohrflöte Tr. 16 aus
 O-W.
 Principal 8
 Spielflöte 8
 Rohrflöte Tr. 8
 O-W.
 Octav 4
 Rohrflöte Tr. 4
 O-W.
 Nachthorn 2'
 Posaune 16
 Trompete 8
 Trompete 4
 Cornet 2
 Mixtur 6f 2 $\frac{3}{5}$

P. B. KAESER

Boekbespreking

Prof. Ch. VAN DEN BORREN: *Geschiedenis van de Muziek in de Nederlanden*. — I^e Deel. Uitgave « De Nederlandse Boekhandel », Antwerpen. Prijs : ingen., 250 fr.; gebonden, 300 fr.

Eindelijk ligt voor ons het boek waarnaar velen met groot verlangen uitzagen. Hoewel wij geen inzage kregen van het gehele werk of gedeelten daarvan vóór de uitgave, wisten wij met zekerheid dat de muziekgeschiedenis, gegroeid uit de geest en het gemoed van Prof. Dr. Ch. van den Borren wellicht op dit gebied, het meesterwerk in de Nederlanden zou zijn. Wij zijn daarin ook voor geen iota bedrogen uitgevallen. De tientallen jaren waarin achtereenvolgens boek na boek verscheen over perioden en persoonlijkheden uit onze roemrijke muziek-historie van de hand van de zelfde eminente Professor, waren een hardnekkige en rusteloze voorbereiding tot onderhavig werk. Het is ook het eerste wat opvalt in dit eerste deel : de sterke basis van persoonlijke kennis als gevolg van persoonlijke naspeuringen en grondige studie. Teveel werd er geschreven en uitgegeven ook in de Nederlanden, b.v. over de vroeg-periode zonder het minste persoonlijk toetsen, zonder de minste, en zó noodzakelijke persoonlijke controle van oudere theorieën in een of ander werk lichtvaardig en verkeerdelijk gedogmatiseerd en door tientallen slaafs overgeschreven. Zo bezitten wij een deel uitgaven die om deze redenen, geheel of gedeeltelijk, waardeloos geworden zijn. Om de tegenovergestelde reden is het werk van Prof. van den Borren ontgensprekelijk het degelijkste en volledigste in de Nederlanden. Geleidelijk, naast de andere kunsten, laat hij uit de geestelijke en wereldlijke monodie de muziek-historie groeien. De organisten vooral komen er zeer tot hun recht. Over deze kwestie, voor ons vooral van belang, schrijven wij eerstdaags een studie naar de onderhavige geschiedenis. Het is ondertussen een reden tot dankbaarheid en diepere belangstelling dat Prof. van den Borren er aan gehouden heeft de eerste uitgave in het Nederlands te laten verschijnen. In volgende nummers van ons tijdschrift zullen wij meerdere keren op deze heerlijke historie terugkomen. Elk degelijk organist en belangstellende in de muziek zal zich dit werk aan-

schaffen op gevaar af het meest waardevolle op dit gebied te missen.

Ten zeerste aanbevolen.

B. D. K.

N. DUFOURCQ : *J. S. Bach, le Maître d'Orgue*. — Uitgave Floury, Parijs.

Deze nog jonge auteur — leraar in muziekgeschiedenis aan het Conservatorium te Parijs en vice-president van de « Jeunesse musicale » — beschikt over een ongelooflijke en weergaloze werkkraft. Het ene werk volgt op het andere, met verbazende regelmaat, doch alle kenmerken zich door degelijkheid en stevige wetenschappelijkheid die gepaard gaat aan warmte en sierlijkheid van uiteenzetting. Van onderhavig werk kan men in gemoede verklaren dat het een mijlpaal betekent in de Bach-literatuur; het is een definitief werk dat geen enkel, ook niet het minste aspect van Bach's orgelwerk, onbelicht laat; geen enkel organist die een rationeel-verantwoorde interpretatie van Bach's orgelwerken wil geven, mag dit werk voorbijgaan. Het hoort thuis in de bibliotheek van ieder organist. Het werk is over twee delen (2 livres) verdeeld : de grote voorlopers van Bach (en hier worden alle grote orgelfiguren behandeld : Titelouze, Schweenlinck, Grigny, Frescobaldi, e.a.); en het orgelwerk van Bach zelf. Schrijver heeft hier, in dit deel vooral, een heerlijke oogst binnengehaald : men voelt dat hij innige omgang heeft gehad met de grote Bachvertolkers; dat hij als geen tweede, de ganse Bach-literatuur onder de knie heeft; geen enkel détail is hem ontgaan en hij bezit de koninklijke gave, zijn eruditie, zijn materiaal te doen spreken in een taal van warmte, helderheid, praktisch doorzicht. Wat hij in zijn betoog over de chronologie van Bach's werken schrijft, streeft o.i. de « working hypothesis » die tot nog toe op dit gebied gold, ruim voorbij. De uiteenzetting wordt steeds met musicale teksten geïllustreerd. Dufourcq is zelfs op de hoogte van de recente Nederlandse literatuur over zijn onderwerp, niet slechts van de titels, doch ook van de inhoud, met name het werk van B. van den Sigtenhorst Meyer over J. P. Sweelinck en diens thesis over de Schweenlinck's al

of niet verblijf te Venetië in de school van Zarlino (bl. 33). De uitgave is royaal, een ware weelde en zeer mooi geïllustreerd, met meerdere overzichtgevendende tabels verrijkt. Zeer aanbevolen. Dr. G. D. B.

OOSTERHOF en BOUMAN: **Orgelbouwkunde**. — Tweede geheel omgewerkte en zeer uitgebreide druk. Uitgave Uitgevers-Maatschappij, voorheen Van Mantgem & De Does, Amsterdam.

Werd de eerste uitgave in de grote orgelscholen van Nederland als handboek gebruikt, hier in Vlaanderen was dit het vade-mecum van elke orgelbouwer en organist die speciaal belang stelde in de orgelbeweging. De tweede uitgave, laten we zeggen: een totaal nieuw boek, zo door de uitgave als door de inhoud, zal in de Nederlanden het boek blijken te zijn dat velen op de weg zal zetten naar een grondig kennen van het orgel. En, dit zal niet alleen een allernoodzakelijkste studie zijn voor de vele gewone organisten en orgelliefhebbers doch, laten wij eerlijk zijn! een deel dergenen die ter gelegenheid functioneren als « orgeladviseur » zullen hier in dit boek een voorbehoedmiddel vinden tegen de ontelbare dwalingen die zij begaan ten koste van onze goede naam! Er zijn, helaas, in Vlaanderen een massa orgels die ons het schaamterood naar de kop doen stijgen. Nu nog staan onze orgelbouwers ((de goede ook!) voor het feit dat een adviseur hun iets te bouwen geeft dat geen uitstaans heeft met stijl noch met welke vereisten ook van een goed kerkorgel! Laat het zijn voor dezen, zoals M. A. Bouman in het voorwoord zegt, waar zij de zgn. clichéorgels bouwen of doen bouwen, dat zij, na de studie van dit boek, toch iets op het plan zullen brengen dat in ieder geval een meer eigen karakteristiek zal vertonen zodat er op slot van rekening een betere aansluiting zal gevonden worden met de oud-Nederlandse orgelbouw dan thans.

Indien het boek geen andere dan deze rol mocht spelen zouden wij het een waren schat kunnen noemen voor de orgelbeweging in de Nederlanden.

De uitgave van het boek is klassiek en stijlvol. Het is verlicht met een massa zeer fraaie tekeningen door M. Oosterhof en zoon zelf uitgevoerd. Het is een onmisbaar boek en door ons ten zeerste aanbevolen. C.

Dr. Elideus BRUNING: **Zingt allen mee**. — Gebeden- en Zangboek, ten dienste van het volk. Zevende druk. Uitgave Wed. Van Rossum.

Een pretentieloos boekje; het is echter voor de samensteller uiterst moeilijk voor dergelijke opdracht gesteld te worden. Er is hier niet alleen de keuze van én de gebeden en gezangen — dat op zich zelf lang niet zo eenvoudig is — doch er komt daarbij, de keuze van de melodieën. Dit werkje is in alle opzichten zo goed geslaagd dat sommige zeer mooie liederen die er niet in staan er toch een plaatsje mochten in vinden (b.v. O Maria die daar staat, Guido Gezelle, Flor. Peeters; enkele prachtige liederen van J. Van Hoof, enz.) en dat andere die er wel in staan enigszins storend werken door de werkelijke banaliteit van hun melodieën b.v. bl. en nr. 116, bl. en nr. 146 e.a. Er blijft hier echter de vraag of men de veel gezongen « populaire » liederen in de gang moet houden, ofwel, of men niet beter zou doen ze geleidelijk uit de circulatie te verwijderen. Het volk, menen we, zal stilaan ook de gezonde liederen zingen. Hoe ver zijn we b.v. niet vooruit gegaan in het Kerstrepertoire; de oude liederen worden meer en meer gezongen, goddank, ten koste van het veelal zeer wansmakelijke en versleten opera-gedoe. Dit weze alleen

gezegd voor een volgende uitgave opdat dit zeer mooie boekje, en zeer praktisch, uiteindelijk vlekkeloos en met een musicaal-opvoedend zou worden als « bijbedoeling ». Zeer aanbevolen. Fl. 2,90. C.

Henri GERAERDS, Han VAN KOERT, Joop SCHOUTEN, Herman STRATEGIER: **Nieuwe Canons**. — Uitgave Wolter Hattink & Creighton, 's Gravenhage.

Een prettig werkje zo van uitgave als inhoud: een verzameling korte van twee tot zes stemmige canons die zeer in de smaak vallen van jeugdverenigingen en niet minder in de familiekring een middel tot gezelligheid zullen uitmaken. Zij zullen een welkome afwisseling uitmaken tussen de oude en dikwijls afgezaagde « Broeder Jacob's ». Aanbevolen. C.

Walter KWASNIK: **Die Orgel der Neuzeit**. — Keulen en Krefeld, 1948, Staufen-Verlag. 8° gecart. — 196 blz., 27 ill.

Stilaan begint in het na-oorlogse Duitsland de boekenproductie op een hoger peil te komen. Publiceerde het Duitsland van vóór het Nazi-regimé een formidabele hoeveelheid boeken over muziek van een uitstekend gehalte, sedert 1933 was het merendeel der Duitse boekenproductie onderworpen aan de propaganda-voorschriften van Goebbels. Een gelukkig verschijnsel is het, dat er weer boeken geschreven en uitgegeven worden, die de kunst en de wetenschap vooruit helpen zonder een politieke achtergrond.

Het onderhavig werk van Kwasnik geeft in beknopte omvang een zeer goed inzicht in het wezen van het orgel, behandelt summier de geschiedenis van ons instrument, bespreekt de nieuwe richtingen in de orgelbouw vanuit een zakelijk en kritisch standpunt en geeft dan, in vier interessante hoofdstukken vier verdelingen naar soorten, aan allen die met het orgel te maken hebben: organisten, orgelstuderenden, orgelliefhebbers, orgelbouwers maar ook orgelbestellers, een beter begrip van het orgel. Eerst geeft hij een chronologische indeling, en behandelt achtereenvolgens, beknopt maar duidelijk, het historische barok-orgel, het orgel der romantiek, het compromis-orgel, het neo-barok-orgel en het universeel orgel. Het volgende hoofdstuk bespreekt de orgels naar de verschillende landen. Daarop volgt een behandeling van het orgel naar de verschillende klanktechnische principen verdeeld: het « Werk-Organ », het orkest-orgel, het unit-orgel, het tongen-orgel (=harmonium), en de verschillende elektro-akoustische orgel-surrogaten. In de vierde verdeling onderscheidt hij — en dit is voor velen een uitstekend chapter om een goed inzicht te verkrijgen in de taak van het orgel — het orgel voor de protestantse kerk, dat voor de katholieke kerk, voor de synagoge, voor een begraafplaats, voor een crematorium, voor de concertzaal, het « feest »-orgel (indertijd door de nazi's sterk gepropageerd), het theaterorgel, het radio-orgel, het bioscoop-orgel, het orgel in de filmstudio, het huisorgel, het studie-orgel, het vrijstaande orgel (Heldenorgel in Kufstein), en het reuzen-orgel.

Van elk dezer onderscheidingen drukt hij een of meer disposities af. Al is het boek, naar het voorwoord zegt, in de eerste plaats bedoeld voor de grote schare van orgelliefhebbers, ook de andere categorieën die met het orgel « te maken » hebben, zullen het boek met veel vrucht lezen en (wat niet de geringste verdienste van dit betrekkelijk kleine werk is) graag een groter boek over orgelbouw of orgelgeschiedenis ter hand nemen.

P.V.

Willi KAHl: *Selbstbiographien Deutscher Musiker des XVIII. Jahrhunderts.* — Keulen en Krefeld, 1948, Stauf-
fen-Verlag, 347 blz., 8° ing.

In handig formaat zijn hier bijeen afgedrukt de levens-
beschrijvingen van J. S. Bach, C. Ph. E. Bach, J. W.
Hässler, J. Haydn, J. P. Kellner, J. J. Quantz, J. H.
Quiel, G. H. Stölzel, G. Ph. Telemann, alle door henzelf
geschreven. De meesten waren in de 18de eeuw reeds
verschenen in een of ander Duits muziklexicon (Mat-
theson, Marburg, Burney e.d.). Uit deze oude drukken
zijn ze fotografisch overgenomen, terwijl de heruitgever
ze voorzien heeft van zeer belangrijke aantekeningen en
uitleggende inleidingen. Wie grondig geïnformeerd wil
zijn over deze figuren uit de muziekwereld van voor-
heen, moet dit boekje niet ongelezen laten. De oude let-
terfiguren geven daarbij ook nog het aroma van het
verleden.

P.V.

Ilse TEUBNER-KWASNIK: *Ueber die Bestimmung des
Komponisten.* — Keulen en Krefeld, 1948, Stauf-
fen-Verlag, 63 blz., 8° ing.

Nee, dit is geen boekje, waarvan we de titel zouden
kunnen vertalen met: «Hoe word ik in drie maanden
zonder leermeester, componist». Maar wel is het een

hartelijke opwekking tot bezinning op de taak en het
werk van de componist. Zij die componist zijn (is dit
ook al een vak?, Ja en neen!) kunnen het gebruiken als
gewetensonderzoek. Zij die het willen worden, mogen er
door worden afgeschrikt (dat zijn zij, die er uiteindelijk
toch niet voor deugen) of er door worden begeistert (en
dat zijn zij, die misschien iets van het componeren zul-
len terecht brengen), want componeren is een vak als
ieder ander, maar tegelijk een kunst die de genade van
de muzen niet kan missen. In ruim dertig blz. bracht
de schrijfster een aantal uitspraken bijeen van som-
mige groten onder de componisten. Vooral voor onze
jongeren een aanbevolen stuk meditatie-lectuur. P.V.

R. SCHAAL: *Joh. St. und Joh. W. Kleinknecht. Selbst-
biographie, Biographie und Anhang über die Ansbacher
Musik.* — Kassel, 1948, Bärenreiter-Verlag. — 24 blz.,
8° ing.

Ook de kleine stadjes hebben hun muziekleven. Hoe
dat op het eind van de achttiende eeuw in het Duitse
stadje Ansbach toeging leren ons deze drie kleine hoofd-
stukjes uit de muziekgeschiedenis. Niet groot genoeg
om de aandacht te trekken van de grote lexica en hand-
boeken, maar wel interessant genoeg om ons een indruk
te geven uit het leven in een omgeving, waar toch «ook
mensen wonen». P.V.

“plaisir de la musique,,

Temidden der vele pogingen die men ook via de radio
aanwendt om de musicale smaak van ons volk te ver-
edelen, zijn er weinig zo goed geslaagd als de dertig
samenspraken die de Franse musicoloog Roland Manuel
in samenwerking met Nadia Tagrine voor de Fr. Radio
heeft gehouden.

Het blijkt steeds meer en meer, dat het uiterst moei-
lijk is om iets ondefinieerbaars als de muziekkunst, op
een dusdanige manier aan weinig ingewijde voor te
houden, dat niet alleen belangstelling voor het muziek-
wonder gewekt wordt, maar dat men ook de weldadige
invloed er van ondervindt in die mate, dat ze ons een
rijke troost en verkwikking schenkt in de strijd van ons
bestaan.

Om dit doel —, het bijna onbegrijpelijk wonder der
muziek aan het volk te geven gelijk men kinderen een
geschenk in handen geeft, — te verwezenlijken, bleken
weinig muziekkenners zo goed in staat te zijn als ge-
naamde musicoloog. Dertig maal hield hij een causerie
waarbij Nadia Tagrine het volk vertegenwoordigend, als
ondervraagster optrad, terwijl nog een derde partij, als
neutrale waarnemer fungeerde. Deze derde partij wis-
selde met iedere nieuwe voordracht. Men koos dan een
expert voor het speciale onderwerp dat men dien dag
had gekozen.

En zo hoorde men dus voor het microfoon b.v. de stem
van de zanger Pierre Bernac als het ging over «de men-
selijke stem»; de componist Francis Poulenc als het
«De Piano» betrefte; de violist Jos. Calvet als men «Het
Strijkkwartet» behandelde; Gaston Litaize waar het
«Orgel» ter sprake kwam.

Deze in 1946-47 gehouden samenspraken zijn nu in
boekvorm verschenen (Aux Editions du Seuil à Paris)
onder de titel van: «Plaisir de la Musique».

Het boek is even geestig als leerrijk (ook voor de
meer ingewijden!) geschreven, en is in feite een com-

pendium van de belangrijkste dingen waarmede men als
ernstig luisteraar, of zelfs als beoefenaar van muziek
mee te maken krijgt: vanaf de simpele elementen, rhyth-
me, melodie, tonaliteit, via de instrumenten en muziek-
vormen naar de meer actuele vraagstukken zowel van
kerkmusicale aard als van hedendaagse vormen in 't
algemeen.

Het zou te ver voeren hier op alle détails in te gaan.
Eén punt, dat de lezers van dit blad zal interesseren, het
kapitteltje over het orgel nl., willen wij even belichten
op de wijze als R. Manuel dit voor de radio improvi-
seerde (of componeerde?).

Het is nl. alleraardigst te horen op welke wijze men
de gemiddelde luisteraar in het pijpendoolhof dat we
orgel noemen, rond leidt.

«In principe» zegt Roland Manuel, is het orgel zeer
eenvoudig. Het orgel nl. van Ctesibios, onder de regering
van Ptolemeus, 2 eeuwen voor Kristus, was een dood-
gewone Pansfluit.

Een modern orgel bevat meerdere series pijpen op de
zelfde wijze gerangschikt als een Pansfluit. Maar laat
ik het nog eenvoudiger zeggen: neem een smidsblaas-
balg en bevestig het uiteinde aan een sigarenkist. Zet
op de sigarenkist een reeks pijpen gerangschikt op de
manier van een toonladder.

N. Tot dusver is het mij zeer duidelijk.

R.M. Veronderstel nu dat gij door een of ander me-
chaniek, mechanisch, pneumatisch of electrisch, uw pij-
pen kunt verbinden met het klavier van een piano, —
zó dat ieder toets de opening van een ventiel teweeg
brengt in de sigarenkist. De lucht dringt dan door de
opening tot de pijp die daardoor tot spreken komt.
En zó hebt ge een primitief orgel samengesteld.

N. De blaasbalg is dus de windinrichting?

M.R. de sigarenkist is de windlade. De piano is de
speeltafel.

Nadat nu de verschillende pijpensoorten zijn verklaard
komt nu de derde spreker, Gaston Litaize aan het woord,

die begint te verklaren dat niet twee orgels aan elkaar gelijk zijn.

R.M. Dat vereenvoudigt de taak van de organist allerminst.

G.L. Het orgel van St. Pieter in Rome had veertien stemmen, dat van de Wanamakerhall te Philadelphia twee honderd vijf en dertig en 8000 pijpen verdeeld over meerdere klavieren.

N. De oude meesters hadden een bijzondere zorg voor dynamische tegenstellingen in hun registratie.

G.L. Een groot meester der XVIIe eeuw, Nic. de Grigny, cultiveerde deze tintelende klankvermengingen (Hier onderbrak spreker door een *Dialogue* van deze componist te doen horen Ant. sonore nr. 75).

N. Ten slotte is het orgel een groot orkest dat slechts door één speler bediend wordt.

R.M. Dat is slechts in zekere zin waar — vergeten wij niet dat de organisten naar analogie spreken. — het orgel is geen Ersatz. Het heeft klanken die hem alleen eigen zijn. — « Mixtuur » is in dit opzicht een gewijde term.

N. Deze ersatz doet me denken aan de wandtapijten van de XIXe eeuw waarop men schilderijen reproduceerde. Dat is geen wandtapijt-kunst meer!

Hierop volgde een kleine discussie over de ontwikkelingsgang der orgelmuziek vanaf Frescobaldi, Buxtehude, de Grigny en Bach, via Franck tot aan Lefébure-Wely en Théodore Dubois.

R.M. Wat heeft men deze laatste 60 jaren nu gezien? Een Gabriel Fauré, destijds organist van de Madeleine te Parijs, heeft niet één orgelwerk geschreven.

N. Wat te zeggen van Debussy, Ravel...

R.M. Van Stravinsky, die zich niets aan dit instrument gelegen hebben laten liggen.

G.L. Vergeten wij niet wat onze meesters gedaan hebben: Widor, Vierne, Dupré...

R.M. Bemoedigend is het te mogen constateren dat de orgelfactuur van het Palais de Chaillot, van de Notre-Dame invloed begint uit te oefenen op de componisten onzer generatie. Francis Poulenc heeft een mooi Concerto voor orgel en orkest geschreven; **Olivier Messiaen**

is de meest geziene organist-componist van zijn generatie.

Wij deden met dit orgel-kapittel slechts een greep uit de meerdere boeiende voordrachten van R. Manuel die hij onder de titel van « Plaisir de la musique » verzamelde. Hij dacht daarbij ongetwijfeld aan Debussy's doelstelling van de toonkunst: « La musique veut faire plaisir ».

Mocht onze generatie deze elementaire waarheid leren begrijpen, dan zou zij stellig meer levensvreugde bezitten dan nu 't geval is!

M.M.

mixturen

★ **Halle** : Pol Sluys omlijst een spreekbeurt, gehouden door **Z. E. H. De Laet**, over : « De kerkmuziek, haar doel en haar geschiedenis » met volgende orgelwerken : Toccata fuga en Hymne over « Ave Maris Stella », door Flor Peeters; Prelude, C. Franck; Toccata in re kl. van Bach; Orgelmis van Josquin des Prés. Dit concert werd gegeven in de zaal van het Stedelijk muziekconservatorium te Halle.

E. H. De Laet.

★ **R. Orroi-Quartier**, Poperinge. Hartelijke felicitaties bij de geboorte van Guido! De Schalmei wenst de lieve kleine organist-in-den-dob « een lanck ende scone leven »!

★ **Wannegem-Lede** : om zijn 50 jaren trouwe dienst als koster-organist, ontving de heer Arth. Tirez de nieuwe Bisschoppelijke onderscheiding : « Het Kruis van St. Bavo. » Hartelijke gelukwensen en nog vele jaren vanwege « De Schalmei ».

★ **De Autotourist** schrijft o.m. in het nummer van Januari : « Voor toeristen en heemkundigen zijn er in elk nummer van « De Schalmei » bijdragen van belang, bv. de vele artikels die handelen over figuren en kunststukken uit Vlaanderens orgelhistorie. Moge dit orgaan, dat zo flink zijn man staat in onze kultuurbeweging, blijven bloeien en groeien! » Beste dank aan dit tijdschrift om dit ongevraagde artikel over ons tijdschrift, meerdere organisten mochten dit zo begrijpen.

★ **Antwerpen** : In Antwerpen is er nog veel te verwezenlijken op gebied van orgel. Vooreerst beschikt men in het Conservatorium over geen orgel die naam waardig, maar nu is de kogel door de kerk en zullen wij dit jaar misschien nog over een studieorgel beschikken (drie klavieren met 25 registers). Dit hebben wij te danken aan de onvermoeibare werker Prof. Peeters die daarvoor zelf de nodige stappen heeft gedaan. Hiervoor zeggen wij hem dank! Intussen moeten wij ons behelpen met het orgel der Ned. Hervormde Kerk in de Lange Winkelstraat. Dit is een pneumatisch orgel van Walcker:

twee klavieren en 30 registers, waar men een groot deel der orgelliteratuur kan op vertolken. Er zijn dan nog verschillende goede orgels waar men concerten kan op geven.

In de maand Maart gaat dan ons vierde concert met medewerking van de sopraan Maria Ceuppens en de organisten Adr. Bank en Victor Hens. Op het programma : Koraal I, C. Franck; Symphonie VI, Ch. M. Widor; Symphonie V, L. Vierne; Toccata in d en fuga in D, van Reger; Modale fuga in C en Preludium en fuga in g, Buxtehude; Fantasia en fuga in g, J.-S. Bach. Verder vocale werken van Fauré, Reger, Bach en Purcell. Radio Antwerpen dat reeds twee concerten uitzond, zal ook dit uitzenden en zal dit in 't vervolg regelmatig doen, maandelijks. U ziet er roert entwat op orgelgebied in Antwerpen! » V. H.

Wij zijn er van overtuigd dat de orgelbeweging, en niet minder door de aankomst van Prof. Peeters, te Antwerpen een grote toekomst te gemoet gaat, Goede moed en reken op « De Schalmei »!

★ **Victor Hens** speelde op 2 Februari op het orgel van het N.I.R. de volgende werken : Oude Meesters : Tiento op « Ave Maris Stella », Joh. Cabanilles; Koraalvoorspel « Allein Gott in der Höh' sei Ehr' », J.-S. Bach; Toccata en fuga in g, J. Seeger; Hedendaagse meesters : Variatie op een oud Nederl. Lied, J. Bijster; Toccata, fuga en hymne over « Ave Maris Stella », Flor Peeters.

★ **De Firma Loncke** bouwde een nieuw orgel in de St.-Pieterskerk te Herne (22 registers, electro-pneumatisch). Ingespeeld door Prof. G. Verschraegen met volgend programma : Toccata en fuga in re kl., Bach; Drie Kerstkorallen, Pachelbel, Bach, Buxtehude; Noël pour l'amour de Marie, Le Bègue; Menuet en Toccata, Boelmann; Pastorale, Van Durme; III Koraal, C. Franck; Ve Symphonie, C. M. Widor.

★ **De Firma Pels & Zoon** bouwde een nieuw orgel in de Parochiekerk van de H. Theresia v. h. Kind Jezus, in Den Haag. Dhr. A. v. d. Meer, titularis, hield de orgelbespeling : Fantasia, J.-P. Sweelinck; Ciacona, Pachelbel; Noël, d'Aquin; Pièce Héroïque, C. Franck; Sonata da Chiesa H. Andriessen.

★ **In Memoriam : Jules Verhasselt**. Op 6 Februari werd M. Verhasselt gevierd te Eekloo om zijn 50-jarig organistschap. Heden bereikt ons het bericht van zijn heengaan. Hij was nu 87 jaar. Wij zelf hebben hem goed gekend, gedurende vele jaren. Mijn Vader was goed met hem bevriend en toen ik klein was zat ik meerdere keren met hen samen. Hij was de vriend van iedereen en een voorbeeld van plichtsgetrouwheid en werkzaamheid. Zo dikwijls zagen wij hem studeren op het orgel in de kerk van Eekloo, ik kan niet zeggen « hoorden wij hem studeren », want hij wilde het stroomverbruik der kerk niet opvoeren buiten de uren van werkelijke dienst, en studeerde op de stomme klavieren! Zo beleefden wij o.m. de studie van de Sinfonia Eroica van J. Jongen en de Fantasia en fuga in sol kl. van Bach. Hij was een uitnemend technicus en meteen zeer muzikaal. Honderden liederen zijn verspreid bij de organisten der omgeving, liederen voor alle kerkelijke omstandigheden. Tientallen grotere werken voor orgel of orkest liggen tussen de cartons, onuitgevoerd en... niet met die bedoeling geschre-

ven; want de nederigheid en bescheidenheid waren niet zijn minste gaven. Wie, uit de omgeving, herinnert zich niet de kleine doch vinnige en meeslepende dirigent die **Eekloo de grote meesterwerken leerde kennen!**

Hij heeft zijn stadsgenoten musicaal gemaakt en laat vele leerlingen na die een hele boel van hun kennis en musicaliteit aan hem danken.

Nooit vonden wij hem anders dan als de kloeke optmist in alle omstandigheden. Nooit hebben wij hem gezien dan werkend zonder verpozen en zonder klagen. Hij had eerbied voor die boven hem stonden, en de meest hartelijke vriendschap voor zijn vrienden. Ik draag in me, en wie nog meer! — de gedachtenis aan hem zonder enige vlek. Hij was een groot en goed mens! Zijn Familie, vrienden, zijn stad en omgeving zullen, nu meer dan ooit zijn persoonlijkheid missen. «De Schalmey» biedt aan de geëerde Familie haar christelijke deelneming aan. Wij weten dat het sterven van zo een mens een onmetelijke leemte laat, die echter met de meest ruime troost gevuld is.

★ **Mr. Ch. Hens** werkte mede aan het Hulde-concert «Jos Jongen» in het Conservatorium te Gent (26 Februari) als solist in de prachtige Symphonie concertante voor orgel en orkest. Dirigent Jos Jongen zelf.

★ **Hennie Schouten** bespeelde het gerestaureerd orgel in de Nieuwe Kerk te Katwijk aan Zee. Orgelbouwer G. van Leeuwen uit Leiderdorp, voerde het werk uit. Prof. Schouten droeg voor: Twee Korallen van Bach: «Herzlich tut mich verlangen», «Nun danket alle Gott»; de Variaties «Vater unser» uit de 6^e Orgelsonate van Mendelsohn; een March van Guilmant op een thema van Händel; de Volledige Suite Gothique, van Boelmann; «Allegro cantabile. Widor; Final, C. Franck. Lees daarover een uitgebreid artikel in de «Nieuwe Leidsche Courant» van 18 Februari '49.

★ **Gab. Verschraegen** hield een orgelbespeling op het orgel van het N. I. R. (7 Maart) met volgende werken: Prelude en fuga in d, Van de Kerckhove; Sicilienne, Raick; Wiegelied, A. d'Hulst; Fugato, van den Gheyn; Aria, Lœillet; Courante met variaties, Pieter Cornet.

★ **Idem** zal op 8 Mei te Tongerlo de reeks van drie concerten inzetten met werken van Bach: Prelude en Fuga in Re gr.; Pastorale en Passacaglia; van Franck: Groot Symphonisch stuk, Cantabile en Pièce Héroïque.

★ **Gab. Verschraegen** huldigt een orgel in samen met **Herman Roelstraete** in de Ste-Annakerk te Kortrijk op 20 Februari te 14.30 u. Eerstgenoemde draagt voor: Concerto in Fa, Händel; Fantasia in fa, Mozart; Wiegelied, d'Hulst; Gebed en Menuet uit Gothische Suite van Boelmann. Laatstgenoemde: Preludium in si kl., Bach; Andant, Fiocco; Aria, Lœillet; Fuga in sol kl., Bach; de kooruitvoeringen worden geleid door Herman Roelstraete.

★ **Oscar WALCKER.** — Voor enkele maanden stierf in Ludwigsburg de nestor der Duitser orgelbouwers Oscar Walcker, in de ouderdom van bijna 80 jaar. Hij stamde uit een oud Zuyduits orgelbouwersgeslacht, dat zich in 1820 zelfstandig te Ludwigsburg vestigde. In 1899 trad hij in de firma E. Fr. Walcker, waarvan hij in 1916 eigenaar werd. Hij was lange jaren voorzitter van de Duitse bond van orgelbouwers, ereburger van Ludwigsburg en eredoktor van de Universiteit van Freiburg i. Br.

Hij is de bouwer van het z.g. «Praetorius-orgel», dat in 1921 in de Universiteit van Freiburg werd geplaatst, en dat het uitgangspunt is geworden van de nieuwe

Duitse «Orgelbeweging». Op voorbeeld van een aantal grotere en kleinere Duitse orgels uit de Baroktijd, de klassieke tijd van het Duitse orgel, werd door Walcker deze dispositie ontworpen, die voor latere orgels een voorbeeld werd. Deze dispositie is hier een daar wat al te eenzijdig opgevat en nagevolgd, als zou dit Praetorius-orgel het alleenzaligmakende orgel-*evangelie* voor de toekomst zijn, het heeft in elk geval de grote verdienste gehad, dat de orgelbouw geconfronteerd werd aan een bestaanbaar klankideaal, en het heeft een halt toegeroepen enerzijds aan de romantische disposities van louter grondspelen en ook aan het ineenzetten van orgels op bestelling. Wanneer wij in onze dagen weer orgels met een gezonde klank hebben, komt voor een groot deel de eer daarvan toe aan Oscar Walcker.

Walcker boekte zijn herinneringen in een onlangs bij het «Bärenreiter-Verlag» verschenen werkje. p.v.

★ **Christhard Mahrenholz**, de Duitse orgeltheoreticus, is kort geleden door de theologische fakulteit van de Universiteit Göttingen benoemd tot Eredoktor in de theologie, om zijn verdiensten voor de hymnologische en liturgische wetenschap. p.v.

★ **De muziek bij de huwelijksmissen en huwelijksluitingen** heeft over heel de wereld een slechte naam. Vaak reeds heeft men getracht hierin verbetering te brengen op grond van de wetten der liturgie, die der goede smaak en der logica. Het heeft nog niet veel mogen baten. Nog onlangs heeft het bestuur der Driekoningenkerk te Frankfurt bepaald, dat voor huwelijks-godsdienst oefeningen het gebruik van operamuziek is verboden en bovendien de z.g. gezangen met een godsdienstige inslag (U kent het rijtje wel: Ave Maria van Bach-Gounod, id. van Schubert. Stil als de nacht van Bohm e.d.m.) niet langer geduld. De kerkeraad wees er ten overvloede op, dat er een grote hoeveelheid orgelmuziek is, die wel voor deze gelegenheden passend is. Zou het helpen? Zou het navolging vinden? p.v.

★ **The American Organist**, New York, Sept. 1948: Tien lezers schrijven toch behartigenswaardige opmerkingen over orgelspel en programma's. Maar o, die vrouwen (in Amerika! Hier zijn ze toch niet zo?) «Er draaide een goed film en ik wou die graag gaan zien», schrijft zo een «lezer». «Maar mijn vrouw troonde mij mee naar een orgelconcert. Buxtehude, Bach, Andriesen, Quincy Porter's Canon and Fugue, G. W. Andrews' Con Grazia, Vierne, een Sonate van Rheinberger, Mulet. Mijn vrouw zegt: «Dat zal een prettige muzikale achtergrond zijn om een kopje thee bij te drinken.» De organist gebruikte de Tremulant zo voor twee maten en zette hem toen af, blijkbaar was hij bang, dat er iemand plezier in zou hebben...

★ **De elektronische nabootsing door en door beproefd.** (Aldus de letterlijke vertaling van het opschrift boven een rapport over elektronische instrumenten).

«Het klassieke voorbeeld van alle tijden is de ervaring van John Hays Hammond Jr. die de ingaving kreeg, om een synthetisch muziekinstrument te construeren met elektronische middelen. Hij koos een aantal van de best geschoolde krachten uit, die volledig op de hoogte waren van de elektronische apparatuur, en met onbeperkte geldmiddelen achter zich bouwde hij een uitstekend ingericht laboratorium en besteedde enkele jaren aan het vervaardigen van een instrument dat vergeleken kon worden met een orgel... zonder pijpen. Het wangedrocht groeide en groeide. Het «Hammond»-apparaat ontstond.

Aan het einde van deze periode van ingspannen arbeid kwam Mr. Hammond Jr tot de slotsom, dat, indien

het ook al mogelijk zou zijn de illusie volledig te verwerkelijken, zou het resultaat van dit electronische mechanisme zo kolossaal, zo ingewikkeld, zo kostbaar en zo onbestendig worden en zou zo veel bekwame specialisten vragen om het in goede staat te houden en de nodige reparaties er aan te verrichten, dat het absurd zou zijn. Hij was gedwongen tot de conclusie, dat men evengoed een behoorlijk orgel kan bouwen en dat men dan vele voordelen heeft van de betrekkelijke eenvoud, betrouwbaarheid en bruikbaarheid.

Toen hij eenmaal langs deze logische vaststelling gekomen was om zijn onderzoekingen in deze richting stop te zetten en andere wegen in te slaan — hij was al niet zo jong meer — legde hij zich met vaste wil toe op de orgelbouw. Het resultaat werd een van de fijnste, zorgvuldigst uitgevoerde orgels. Mijn hoed af voor John Hays Hammond Jr. — die een van de uitstekendste electriciteits-, electronische- radio- en afstands-controle-instrumenten constructeurs van onze tijd is. Hij zegt niet, dat een synthetische benadering van het orgel niet kan verwezenlijkt worden; maar hij heeft aangetoond, dat, tenzij men de toonkwaliteit opoffert of de economie geen rol speelt, het verstandiger is een echt orgel te bouwen.

Mr. Hammond is bestuurslid van de directie van de Radio-corporatie van Amerika. De schrijver van dit rapport — E. J. Quinby — heeft deze regels voorgelegd aan Mr. Hammond en ontving zijn toestemming

tot publicatie. Het 4-manuaals-orgel met 134 registers door Mr. Hammond gebouwd voor zijn Hammond-Museum te Gloucester, Mass. is nader beschreven in The American Organist van September 1945. pv.

★ **Nieuwe benoemingen:** te Eekloo, in vervanging van Wijlen Mr Verhasselt, zal dhr. Nandor Neichel, vroeger te Zottegem, het orgel bespelen.

Wingene: dhr. Scherpereel werd organist benoemd op de St. Amandsparochie in vervanging van dhr. VandeWeghe die na 28 jaar dienst eervol ontslag bekommt. Beiden wensen we hen van harte geluk in hun nieuwe betrekking!

Dhr. Omer Van Puyvelde, laureaat in de leergangen van orgel, harmonie, contrapunt en fuga aan het Kon. Conservatorium te Gent. Volgde de cursus van compositie bij Meester Toussaint de Sutter, Directeur, werd benoemd tot organist aan de St. Pieterskerk hier te Gent. Als componist en koorleider zal dhr. Van Puyvelde voor velen onder de lezers geen onbekende meer zijn. Hij is echter vóór alles een buitengewoon werker geweest en daarom vooral zijn we met hem gelukkig om de laatste benoeming, nl. als Directeur van de Muziekschool te Ledeberg. Wij wensen hem een stijgende loopbaan, een vruchtbaar Directeurschap en we zijn er van overtuigd dat de leerlingen der Muziekschool te Ledeberg een frisse geest doorheen hun muziekleven zullen voelen waaien.

Kerk van Sleidinge,
een beeld uit de ommereis.

Abonnenten die nog geen « Schalmei-farde » bestelden, doen dit zo spoedig mogelijk. De aanvragen worden alle gezamenlijk verstuurd, dus voor de eerste aanvragen, nog wat geduld. Wij maakten er slechts een vast aantal: wie op tijd inschrijft is zeker bediend te worden : farde : 1946-47 en 1947-48 aan 25 fr. het exemplaar.

VOOR ARTISTIEK EN DEGELIJK WERK
Fa. L. VERSCHUEREN C. V.
ORGELBOUWERS

Ateliers te

TONGEREN L.
opger. 1937

HEYTHUYSEN Ned. L.
opger. 1891

F I R M A **DELMOTTE** DOORNIK
ORGELS

van vader op zoon sedert 1812

BOUWERS VAN HET MONUMENTAAL ORGEL VAN HET N. I. R. TE BRUSSEL

PIANO'S en HARMONIUMS

Nieuw en in occasie aan zeer voordelige prijzen

Voor orgel en algemeen musicale werken uit alle
perioden en landen: wendt U tot het oudgekende

Huis A. Magerman

GODSHUISHAMMEKE 55

G E N T

firma

Jacq. stinkens

Orgelpijpenmakers

LABIAALPIJPEN

ZEIST

TONGWERKEN

ORGELBOUW

Nieuwbouw

volgens elk systeem

★

Restauratie

en

Reparatie

van alle aard en omvang

★

Harmoniums

★

Paul Anneessens

MEENEN

Vertegenwoordigt, zelfstandig, de vierde generatie in de Orgelbouwbeweging !